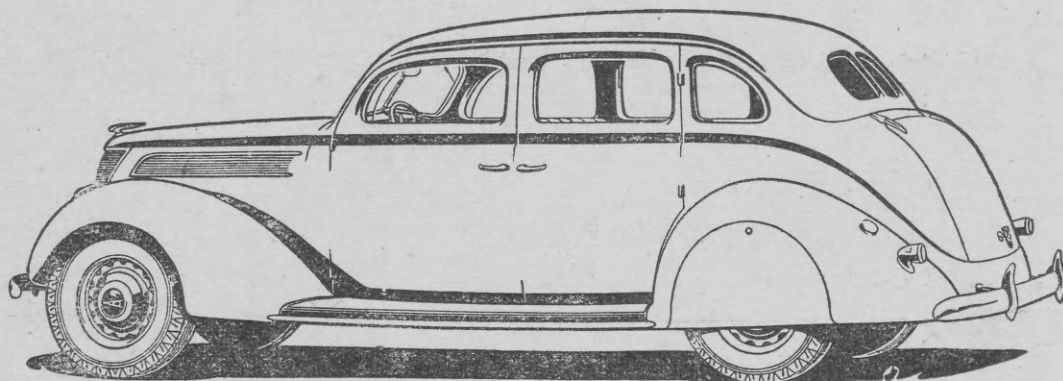

NR 7 JUULI 1937

- ELEGANTSED
- MUGAVAD
- KIIRED

on **FORD** 1937. a. sõidukid

Soodsaim ootukoht **FORD & FORDSON** volilises esinduses

A.-S. A. ROSENWALD & Ko

Tartus. Telef. 300.

Osakonnad: Viljandis ja Võrus

A.-S.

TARTU PANK

PEAPANK: TALLINNAS

OSAKOND: TARTUS

Asutatud 1868. aastal

Toimetab kõiki pangaoperatsioone

Varakamber — seifid

Panga ühendus Londonis: **The British Overseas Bank Ltd.**

TÄNAPÄEV

NR. 7

JUULI 1937

III AASTAKÄIK

E. Laaman: Juhtkond ja rahvas
A. Riebeling: Kas peab ulaharitlus võidutsema?
*Liba Hunt: Üks ebaametlik ja ebaisiklik inter-
vjuu August Mälgult*
Tsivilist: Hispaania tules
K. Abèn: Vennaskalmistu Riias
P. Viiding: Pööbli mäss
J. Vahtra: Kunstisõber
A. Suits: Minna Canth
L. Tamm: Kaks luuletust
E. Randla: Aastate pärast
R. Hallimäe: Naine — luuletajale

Nemo: Elu Emajõel
E. Luts: Laupäevaõhtused mõlgutused
J. Vahtra: Kaunil Taevaskoja jõel
O. Luts: Sügis (järg)
K. Pärna: Vilsandi
E. Ojanurme: Seal, kus naine kõnnib adra taga
R. Paris: Mõtteid H. Mugasto loomingust
A. Parts: Soome-Eesti sild saab tõsiasjaks
J. Sisask: Vaba omaabi võidupüha
E. R.: Enn Kippel „Kui Raudpea tuli“ I

Kaas E. Kollomilt

Foto Hinto

Teel heinale

Juhtkond ja rahvas

Et demokraatia kriis on eeskätt juhtkonna kriis, see paistis juba hüüdsõnadest, nagu „Toompea puhtaks!“, „Uusi nägusid!“ jne. Kui tahetakse „juhti“, nimelt kõikvõimsat ainujuhti, siis on see selge märk, et senisesse juhtkonda on usaldus kadunud.

Mis prof. J. Uluots esimese koja lõpukõnes uut ütles, ei seisnud mitte selles, et meie juhtkond on ebaküps, vaid et meie rahvas olevat küps.

Kuidas on see võimalik? Eks ole me kuulnud, et iga rahvas on väärt oma valitsust, s. o. lõpukorras oma juhtkonda?

Prof. Uluots nimetas ühe erilise vea meie juhtkonnal: selektsioon olevat halb. Selle vastu ei saa palju vaielda. Meie „valimiku“ valik jätab tõesti soovida, nagu „selektiivsus“ mõnes odavamas raadios.

See on väga tõsine probleem. Paari aastakümne eest oli meie haritud eliit nii pisuke, et sealt ei saanud valida. Tuli võtta igauht, kes kõlbas ja kes ei kõlvanudki.

Nüüd on meie haritlaskond nii perekas, et teda kuhugi pole ära mahutada. Aga — valimik on siiski halb, nagu prof. Uluots seda ütles.

Ühes seltskonnas, kus neid küsimusi arutati, tähendas üks väljapaistev koolimees:

— Mis te tahate? Andeid on ainult teatav väike protsent rahvast. Meie haritlaskond on aga meie rahva suhtes palju suurem. Lihtsalt ei jätku andeid.

See arvamine näib olevat liiga pessimistlik. Anded ühe rahva seas pole mingi kindel suurus. On „andelisi“ rahvaid ja „andelisi“ ajajärke, ja on vähem andelisi. Tähtsam näib olevat annete õige rakendus: et õige anne satuks õigele kohale, — et riigimees ei satuks rätsepaks ja rätsep riigimeheks.

Valikule, selektsioonile paneme meie alles üldse liiga vähe rõhku. Veel hiljuti maksis meil ses suhtes mingi sentimentaalne ürg-egalitarism. Igas valikus, eksamis nähti midagi demokraatiavastast. Lohutati, et küll elu ise viib õige inimese õigele kohale. Eriti vallutatud olid sellest vaiksest anarhismist mitmed koolimehed.

Vanad rahvad teavad aga, et ainult valikuga võib midagi suuremat saavutada. Võimas jesuiitide ordu oli üks esimesi, kes selle valiku põhimõtte enda seas viimistles täiuslikkuseni. Nii üllatav kui see esialgu paistab — Prantsuse vabariigi ilmalik eliidi-ülikool-internaat, kuulus Ecole Normale on rajatud jesuiitidest läbiproovitud põhimõttele. Ja ungarlaste eliit-ülikool, Eötwös-kolleegium on omakorda rajatud Ecole Normale kogemustele. Kõigi alus on üks ja seesama: välja valida kõige andekamaid, anda neile kõik võima-

lused edasiarenemiseks, kuid ühtlasi esitada neile erakordselt kõrgendatud nõudmised, et siis kõige vastutavamaile kohtadele saada tõeline eliit, kellel erakordne anne ühineb erakordse ettevalmistusega.

Mäletan erilist muiet ühe Ungari väljapaistvama haritlase näol, kui temaga kõnelesin sealsest haritlaste üleproduktioonist ja tööta haritlaste fašistlikest liikumistest. „See on — kolmas ja neljas garnituur,“ ütles ta. Ja seega oli küsimus lahendatud. Et kolmas ja neljas garnituur nii kergesti kohti ei saa ja sellepärast „revolutsioneerub“, see näis temale — kuid ka igale teisele ungarlasele — enesestmõistetav ja — sellepärast ka nii vähe häiriv. Vaat' kui esimene ja teine garnituur tööta jääks ja revolutsioneeruks — see oleks juba sootuks hullem. Siin ongi üks peapõhjus, miks Ungaris, kus tööta haritlasi erakordselt rohkesti, fašistlikest liikumistest midagi pole välja tulnud.

*

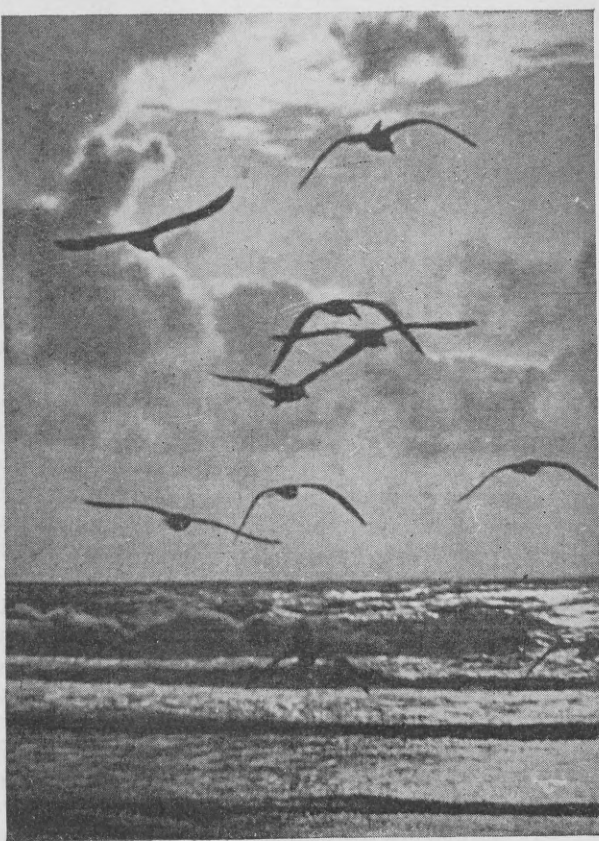
Eriküsimus on poliitilise juhtkonna selektsioon. Demokraatlikus riigis on see — rahva enda toimetada. Kuidas on siis võimalik, et küps rahvas endale selekteerib ebaküpse juhtkonna? Seal näib midagi mitte klappivat.

Juhtkonna õige selektsioon on demokraatlikus riikluses just üks rahva poliitilise küpsuse tähtsam avaldus. Et sakslased mitmeti väga andeline rahvas on, selles pole kahtlust. Kuid poliitilise selektsiooni ande puudumist on neil kurtnud paljud nende eneste tähtsamad riigimehed ja riigiteadlased. Eriti paistis see silma Saksamaa demokraatlikul ajajärgul. Nagu üks prantsuse vaatleja mürgiselt tähendas: sakslane ei oska endale valida esindajat, ta otsib ülemust. Ja natside riigipöörde puhul rääkis sakslase poliitilisest ebaküpsusest, tema liiga vähesest politiseeritusest isegi *Dorpatier Zeitung*.

Kui rahvast ja tema juhtkonda kaaluda, siis näib küll alust olevat eesti kõnekäänul: süüd vasikal, süüd rokal. Ega massipsühoosidesse sattumisi ja poliitiliste hironantide järele jooksmisi kusaigil küpsuse tunnusteks pole peetud.

Kuuleme sagedasti, kuidas isegi vanadel demokraatlikel rahvastel aja keeruliste vajaduste jaoks küpsust vajaka jääb. Meie rahvas, kes vast eile sõnatust riigialamast üle hüppas kõikvõimsaks suverääniks, peaks mingi imelaps olema, kui ta vähem kui paari aastakümnega kõik vanemad eeskujud oleks üle trumpanud.

Pedagoogilise julgustusena võib sarnane kompliment vahel oma kohal olla. Aga tal on ka oma ohtlik külge — niisama nagu ammutuntud jutul eestlase „loomulikust“ demokratismist. See

Tormi eel

Julgustus võib ulatuda ka kuni uinutamiseni, võib halvata valvsuse ja arvustusmeele. Ka suveräänidel on vaja tõtt teada iseene kohta.

*

Kuid mis tõsi, on tõsi: kui meid võrrelda mõne vanema demokraatliku maaga, siis torkab silma, et meie rahval vähem vajaka on kui meie — juhtkonnal. Mis meie rahval puudu, seda võiks ta õige pea järele õppida. Kui aga kõike loendama hakata, mis meie haritlaskonnal puudub, et saada ühe demokraatliku väikerahva juhtkonnaks, siis lähevad silmad kirjuks.

Kõige raskem küsimus: tal puudub vaimne iseseisvus. Ta tuletab meelde mõnda uut riiki, mille üksikud osad praegu vast mitme erisuurriigi võimu alt välja pääsenud ja kuidagi ei taha omavahel kokku klappida — umbes nagu näeme Jugoslaavias või Poolas. Oleme kultuuriliselt heterogeensed ja — mis veel halvem — meie ei ole veel õieti teadlikudki oma kultuurilisest heterogeensusest. Oleme alles ses esialgses staadiumis, kus võõrmõtjudele alistumine toimub naiivselt, ilma arvustuseta, järelikult ka ilma mingi valikuteta. Mitte meie ei vali ega vormi võõrmõtjuseid oma vajaduste järele, vaid võõrmõtjutused valivad ja vormivad meid võõraste vajaduste järele. Balti feodaalühiskonna ja vene isevalitseva bürokraatia kultuurimõtjutused on ikkagi veel kõige tähtsamad kasvatajad meie juhtkonnale. Mis ime siis, et ta nii vähe sobib demokraatliku väikerahva vajadustele.

Teiseks puuduvad tal lähedased eeskujud. Lähedased mitte ainult ruumilises, vaid ka vaimses mõttes.

Vahel tuleb hirm peale, kui mõtled, et ajaloo ja geograafia tõttu on saksa ja vene kultuurid meile otse ainumõõduandvad. Nende kahe hiiglase vahel elame meie nagu kitsukeses orus kahe lumemäe jalal ja sealt ülevalt sajab meile vahetpidamata kõike kaela — küll ojavett, küll üksikuid kive, küll purustavaid laviine.

Õeldakse: rahvas ei õpi raamatust. Aga ka juhtkonda on raske palja kirjasõna najal üles kasvutada. Elavad eeskujud on siiski kõige ettenad nakatavad alateadlikultki.

Ses suhtes näib ainult ühest kandist meile uut valgust hämarduvat — Soomest ja Skandinaaviast, kust kaudu meile ulatuvad angel-saksi maailma lained. Kahjuks on keele tundmatus sel teel raskemaks takistuseks.

Kolmandaks — puudub majanduslik sõltumatus. See on puudus, mis meie juhtkonnal ühine meie rahva ja riigiga. See annab end nii kibedalt tunda, et seda tihti peetakse kõige tähtsamaks. Kuid tõeliselt on see siiski sekundäärne.

Tõepoolest — see on meie üldine selektsiooni- puudus, miks meie haritlaste tipudki majanduslikel põhjustel ei saa anduda oma ülesannetele nii nagu vaja oleks. Neid ülesandeid ei peeta veel nii tähtsaks. Kui üht käperdist peetakse samas ametis, kus kvalifitseeritud töøjõudugi, siis on ilmne: sel ühiskonnal puuduvad alles mõõdupuud nende jaoks. Ta ei oska veel vahet teha, mis on kõrgelt hinnatav ja mis mitte, sellepärast ajab ta läbi mingisuguste keskmiste umbkaudsete normidega, liigub alles poolpimedikus, kus „kõik kassid on hallid“.

Kentsakas küll, aga meie idanaaber, primitiivkommunistlikust ühetasandamisest alates, kipub hindamiste diferentsiatsioonist meist kaugele ette. Mispärast? Üldise majandusliku jõukusega võidakse seal veel vähemgi kiidelda. Diferentsiatsioon pole tulnud seal jõukusest, vaid just vastuoks — hädast, suurest, tungivast hädast, mis kauem ei luba ümber sumada ebamäärasest poolpimedusest huupi, vaid küsimuse asetab risti: Pool kuningriiki sellele, kes meid päästab!

Meie aga oleme just, kes osad ära vahetades edasi talitame vana-vene kuulsal indolentsuse põhimõttel: „nitšev!“ — pole viga midagi!

Kas peab ulaharitus võidutsema?

André Riebeling

Üheksateistkümnnes sajand oli, tänu tehnika ja tööstuse arengule, masside esiletungimise ajastuks. Loogiliselt peaks kahekümnnes sajand saama masside valitsemise ajajärguks. Tõepoolest nad taotlevadki mitte üksnes riigivalitsusi oma kätte haarata, vaid ka seniloodud kultuurivarasid — suurema või vähema õnnega — oma tarvetele kohandada.

Siin ei ole tegemist mitte mingisuguse ühiskondliku klassi tõusuga, vaid keskpärase, kõigis rahvaklassides esineva inimestüübi võimuletungiga. See on tüüp, mille oluline väärtus seisab selles, et seda nagu harilikku kruvi mehhanismis vahetada võib, et tema soovid ja nõuded mitte isikupärased ei ole, vaid kogu selle massi omad, mille hulka ta kuulub.

On ainult näiline see vastuolu, et massivalitsuse poliitiline vorm ei ole mitte demokraatia (mis ju ilma riigikodanike isikliku kaasaotsustamiseta püsida ei saa), vaid diktatuur. Sest „totaalne riik“, nii nagu see tänapäev Nõukogude Venes, Itaalias, Saksas, Lätimaal ja mujal teostatud on, ei tähenda mitte niipalju juhi diktatuuri proletaariaadi, rahva, masside üle kui täielikku ning meelevaldset keskpärase inimestüübi maksvusele- surumist, tema mõtteeviisi, tahtmiste ja nõuete pealesurumist kogu riigi kodanikele. Teatud mõttes tõmbab diktatuuririik sellega viimse konsekventsi 19. sajandi hakul alanud arenemisest, millist arengut kõige silmatorkavamalt tähistab rahvastiku arvuline kasv 180 miljonilt 465 miljonile vaevalt 120 aasta jooksul. Ning selle aja jooksul on ühtlasi masside nõuded individuaalsetega võrreldes igas suhtes järjest tunduvamalt maksvusele pääsenud. 19. sajandil on tekkinud mitte üksnes massiproduktiooni, massikunsti, vaid ka massifilosoofia mõiste.

Kas pole mitte huvitav jälgida, kuidas reklaami põhimõte, mis väljendub kuulutustest ja müürilehtedest alates kuni lennukite tulikirjani täeval, selle masside ajastu hiiglasümbolini, tänapäeval puhtkaubanduslikult alalt tagasihoidmatult kõigile meie elualadele edasi tungib. Ameerika presidendivalimiste reklaamvõistlus võetakse kõikjal eeskujuks, ja koguni väikesed „juhid“ ning rahvatribuunid peavad väsimatult iseendi tegude heeroldiks olema, kui nad ei taha massidega sidet kaotada. Nende, masside hingeelule kohandatud praalivad laused ehivad sageli kõiki kasutamisevõimalikke müüre, seinu ja kuulutustulpe kõrvuti mõne seebi- ja likööri sordi kiidukuulutustega. Raadio ja ajakirjandus töötab totaaliigis omakorda kõigest jõust selleks, et kõiki õhus hõljuvaid aja vaimseid tendentse ühise tasalülitamisinimetaja alla viia: keskmise väikese inimese käsitusvõimele

vastuvõetavaks teha. Moodne massinimene täidab olemise näitelava ja määrab stiili, millises siit peale mängida tuleb. Hispaania laulik ning mõtleja on selle kohta leidnud kauni vormeli: ei ole enam ühtegi solisti, on ainult koor. Eriti rahvusotsialistlikul Saksamaal teostub kõikide silme all selline muutus: „luuletajate ja mõtlejate maa“ solistid moonduvad kooriks ja püüavad endid piinlikult koori tooni ja nõudmistega kokku sobitada. Oleme viimase nelja aasta jooksul kogenud, kuidas näiteks rassi-idee, mis vaevalt mingi mõistliku mõtte küpsuseni oli arenenud, alguses kindlasti massi ajudesse tungis ja sealt varsti mitte nagu müüt, ei, nagu vaimne õpetus — intellektuaalsete ringide minimaalse vastuseisu juures — mitte üksnes nõndanimetatud haritud ülemkihile omaseks ei saanud, vaid ka kõigile ülikoolidele peale suruti. Ja — teadus löi sellele lihtlabasele rassiteooriale parajal ajal koguni ideoloogilise relvastuse!

Organiseeritud ulaharitus oma tüüpilise vaenulisusega iga vaba teaduse vastu mõjutab mitte üksnes teadusliku töö praegust seisukorda (Nobeli auhinna vastuvõtmise keeld kuulub ka siia), vaid see määrab ka kindlaks, millistel eeldustel teadust tulevikus üldse veel võidakse harrastada ja õpetada.

Ulaharitluse võidukäik põhjendati 19. sajandil oluliselt sellega, et teatud, väliselt käsitatav haridusaste seltskondlikuks kriteeriumiks tõsteti. Selle ebaloomuliku sideme tõttu hariduse ja kodanliku tähtsuse vahel mindi selleni, et võimalikult suurt hulka spetsiaalseid teadmisi kättesaadavaks teha niisugustele inimestele, kes loomu poolest vähimatki vaimset nälga ei tundnud nende teadmiste järele. Ei olnud ime, et see liigselt rõhutatud ja hoolitsetud sihtmõte haridust niivõrd labastas, et selles ainult kindlustust oma väikeseks seltskondlikuks karjääriks hakati nägema.

Ei ole selgemat tunnust ulaharitlase kohta kui see, et ta kõigile küsimustele, mis ta peas kummitavad, kohe täpse ning arusaadava vastuse võimalikuks peab ja kohe valmis on seda endale konstrueerima. Ja see paatos, millega tänapäev irratsionaalset ülistatakse, on võimalik ainult inimestüübi juures, kes oma pea ratsionaalse maailma kolme tingimatu mõõte vastu on puruks peksnud ja nüüd õnnelik on, et ta oma viljatu probleematika mingisse vaimset kontrollimatusse uude usku saab ära uputada. Mitte harimatu, kes oma loomuliku terve mõistusega kõigesse absurdsesse suhtub umbusklikult, vaid just ulaharitlane on alistuv igasugustele uutele fanaatilistele uskudele ja õpetustele. See ulaharitlane ei ole küps mingi vaimse probleemi käsitamiseks, aga ta kipub siiski iga probleemi, ka kõige traagilisemat, lahendama ja

Üks ebaametlik ja ebaisiklik intervjuu August Mälgult

Olen kuulnud, et üldtuntud inimesi, nagu kirjanikke, poliitikuid ja tegeliskisid, väga tihti tüüdatakse igasugu küsimustega. Olen ka kuulnud, et ajakirjanikud on päris häbematud — mujal maailmas muidugi; meil on see hädaoht vist võrratult väike. Siiski sattudes sõitma Saaremaale samal ajal August Mälguga märkasin, et mu ajakirjanduslik diletandihing muutus rahutuks. Virtsu jaamas jälgisin Mälku küll ainult ühe silmanurgaga, sest teadsin: laevale ta läheb ja sinna lähen minagi, ning seal ta vaja käsile võtta. Laeval hakkasid juba kaks silmanurka töötama ohvri jälgimisega. Mälg istus üksikuna ja vahtis merre, õnneks vastu päikest, nii et peagi sain näha, kuidas ta reageerib küsimusele:

— Kas tohin, härra Mälg, teha Teist foto?

Ta kokkus natuke, tõttõelda oli see paratamatu, sest seisin ju oma ama-box'iga parajas kauguses pildi jaoks, pealegi oli mu kallaletung otse kavatsatud nii: hallootava valju häälega, ilma mingi sissejuhatusega äratada teime mõtteist. Võib-olla see polnud küllalt kaasreisijalik Mälgu meelest, kuid ta alistus kiiresti ja pomises viisakalt midagi: — Palun.

Pilt tehtud, astusin lähemale:

— Loodetavasti Te mind enam ei mäleta, kuid avalikud tegelased ei tohi pahaks panna, kui neid tülitatakse?

Mälg vastaski:

— Vabandage, unustan liiga tihti tuttavad näod. See on väga ehamugav, kuid ma ei mäleta vahetevahel enam, kus ja kes. Segan teinekord ära mõne oma romaani tegelasega. Olen näinud liiga palju inimesi, nii et muutun nagu hotelliks: kord peatuvad siin vanad, kord uued tutvused, ja omaloodud kujud romaanidest tunduvad tuttavamaina.

— Loomulik, juba rahvuskogus olles tuleb kokku puutuda paljudega. Aga kas sealsest elust ka romaani ei tule?

— See pole meil veel kuigi väljakujunenud...

— Aga poliitikamiljööst meil ju veel romaani ei ole, saaksite verivärsket ainet. Muide, kuidas meeldib töö seal?

— Tüütav on; koosolekud, vaidlused pisiparagrahvide üle, mitte eriti tõmbav.

— Kas Teil Saaremaa aineid veel jätkub?

— Jah, paariks romaaniks kindlasti. Esimestesse panin liiga palju, raiskasin miljööd. Nüüd tuleks seda osalt korrata, ei taha, ja lõpmatult uut on raske leida.

— Oleks huvitav teada, kuivõrd lähedalt üldse olete seotud rannarahvaga?

— Olen neile täiesti omaküla inimene. Tunnen neid läbi ja läbi.

Ah jaa —, muide „Postimehes“ seisis, et Te Paul Viidinguga ära leppisite.

teeb seda niisuguse labase paatosega, mis ainult talle omane on. Kui meie asetame näiteks küsimuse, kes on inimkonna viletsas olukorras süüdi, siis saame me niisuguselt kõikteadjalt ulaharitaselt kohe lühikese vastuse: Juudid! Kommunistid! Marksistid! Vabamuürlased! või kuidas need äärmiselt lihtlabased lööksõnad kunagi kõlavad. Niisugune on keskpärase massi strereotüüpiline otsus, tema harilik mõtlemis skeem. Siit paistab meile vastu järsk langus inimsoo kultuurilooliselt tasemelt zooloogilisele. Just sellisel kriisiajal, nagu praegu üleelata, on tüüpiline ulaharitalane määratud alistuma fanaatilisele usule mõnesse doktriini, mõnesse ideoloogilisse või poliitilisse üldravivahendisse.

Et näiteks peagu müstiliselt käsitatav rahvuslik vaen Euroopas just sellal levima hakkab, kui kõik arusaajad vaimuinimesed meie mandri ja tema kultuurilise pärandi pääsmist näevad rahvaste tihedas koostöös, sõltub sellest, et rahvuslus

massihingele on viimseks mõistetavaks ideaaliks. Tõepoolest see on ideaal, milles iseenda alaväärsusekompleksi nähakse müstilise maailmalunastamisprobleemi valguses (näiteks saksa rahva juures praegu).

Juba suur saksa luuletaja Wolfgang Goethe kirjutas selle kohta: Kultuuri alamal astmel leidub rahvuslikku viha ikka kõige tugevama ja ägedama kujul. On aga tase, kus ta täiesti kaob ja kus teatud määral rahvustest kõrgemal seistakse ja oma naaberrahva õnne ja häda niiviisi tuntakse, nagu oleks see endale osaks saanud.

Kuid tänapäeval tuleb arvestada madalal kultuuriastmel seisva, rahvuslikust vihast hõõguva massinimese kaasakõnelemistahet mitte üksnes rahvusvahelises poliitikas, vaid ka kogu euroopalise kultuuri saatuse otsustamisel. Ja võib juba kogemuste põhjal ütelda, et kus see inimestüüp võimule tuleb, seal ta enesega keskaegsed olukorrad kaasa toob.

Hispaania tules

Päevast päeva teatlevad ajalehed Hispaania sõjateatri tegevusest. Nii on see lakkamatult kestnud juba ligemale aasta. Suured ja hirmsad jõud on seal Püreneeде taga mängus. Jäljed kohutavad . . .

Ja veel kohutavamad — teist maailmasõda — püüavad mittevaheseisemise blokiks kokkuheitnud riigid ära hoida.

Aga palju on meil siis neid, kes ärksa kaastundmisega jälgivad Hispaania vabariigi võitlust elu ja surma peale! Tahaks uskuda, et siiski rohkem kui pakitseva poolehoidu avaldajaid Hispaania mässukindraleile, pistoleeroste, pommide, mürs-

Kaks pilti juulikuu kibedailt tööpäevilt

Reuteri või Times'i vastupidist informatsiooni. Inglise avalikku arvamust vapustas hiljuti sügavasti Times'i kirjasaatja kirjeldus ja baski vaimulikkude tunnistuse kaitsetu Guernica hävingust saksa süütepommide ja kuulipildujate tules. Mida eelistas Tartu saneeritud leht samas ühenduses levitada oma lugejaile? Killuke: „Nagu Guernicas, päästsid punased ka Amorebietas vallale punase kuke ja põletasid linna peagu maani maha.“

Berliini-Rooma telje ümber motoriseeritud metsikud rünnakud pole siamaani küll veel suutnud vallutada ei Madridi ega Barcelonat. Aga näe, kui libedasti juba läheb tolle telje ümber keeritada eesti rahvuslikku mõtlemist, ja seda meie ülikoolilinnas pealegi! Ühegi tõeliselt valvsa eesti vabariiklase vaadet Hispaania sündmustele ei saa ometi nii hõlpsasti arvustusvõimetuks keeritada.

Nii aktuaalses välispoliitilises küsimuskompleksis ei rahuldu töötav mõte päevauudiste pinnalise jälgimisega, ei lase end sihilikkude valeteadete kergeusklikuks söödaks püüda. Töötav mõte katsub võimalikult usaldatavate andmete kogumise ja avameelse võrdluse teel tööoludesse tungida.

Ainult poliitiline nürimeelsus võib kõrvale pageda küsimast, millised jõud Hispaania inimestele ja varade hävitamisel on tõeliselt mängus, mis on sealsete võitluskirgede taga, ees ja ümber.

*

Eelnevas arvustavalt osutatud rahvuspressi kallakut ei tarvitse küll üldistada kogu eesti ajakirjanduse kohta. Sellegärast ei tule mitte ainult aja- ja tarbekohasena vastandina meie avaliku arvamuse juhtlemisele märkida üht hiljuti ilmunud poliitilist brošüüri, mille pealkirjaks on **H i s p a a n i a t u l e s**. Käibelolevate teadete täiendamist, silmaringi avardamist Hispaania-küsimustes pakub

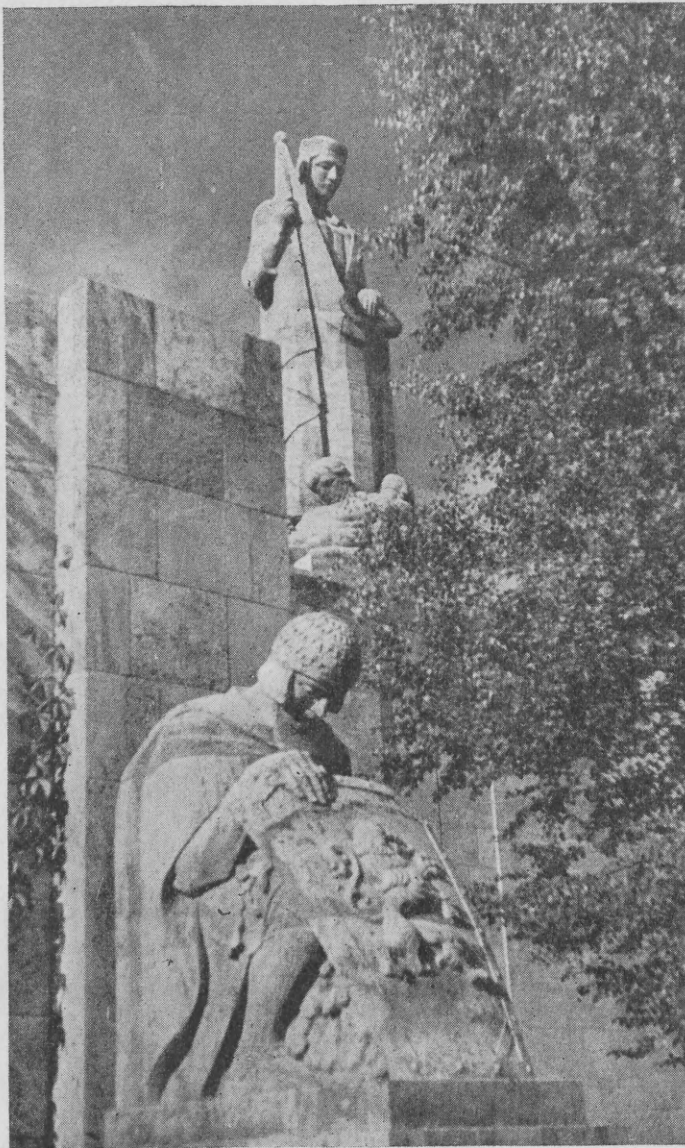
see 50—60-leheküljeline raamatuke igatahes. Kalak küsimuste käsitluses on vasakpoolne, nagu seda võib oodatagi kirjastusühing „Sõpruse“ (Tallinnas) väljaandelt. Suhtumine Hispaania vabariigi võitlusesse on sõbralik demokraatlikkude mõistete piirides ja Rahvasteliidu ideaaliks tunnustatud tähistel.

Võib soovida, et esialalise päevapressi varju ei jääks nii aktuaalselt sisukas valgustusbrošüür, kus Barbarus-Andreseni taolist eesti intelligentsi ilmutavad mõttelisatiseid reastuvad Hispaania vabariigi juhtivate tegelaste ja kirjanikkude tunnustuslausetega kui ka fašismivastaste rahvusvaheliste häältega.

Tsivilist

Terve pere on jõeaasul

Latvija-ema kugu

Rii on ilus linn. Lätlased on selles teadlikud ja on uhked sellele. Veel enam. Läti riigivalitsus on teinud ja teeb kõik, et muuta oma riigi metropoli Läti Emajõe-Daugava kaldail veel armsamaks ja veetlevamaks nii oma riigi kodanikkudele kui ka välismaalasist küllastajaile. Lätlased ise ütlevad — „me ehitame uue Riia.“ Tõepoolest ongi lammutatud osa Sise-Riiast ja asemele kerkib rida kolossaalseid ehitisi — kohtupalee, sõjamuuseum, liftidega ja liikuvate treppidega sõjaväe kaubahoone ja t. Samuti olakse tööl „Võiduväljaku“ väljaehitamise eeltöödega, milleks on kogutud annetuste näol juba miljoneid latte.

Kuid ka praegu pakub Riia mõndagi vaatamisväärsust. Siinkohal tahaksin peatuda Vennaskalmistu (Brāļu kapi) juures, mille väljaehitamine on kestnud pikemat aega ja on jõudnud nüüd lõpule ning mis õnnistati pidulikult möödunud sügisel. See kalmistu oma monumentaalsete ning sümbolsete ehitiste ja kujudega on saanud lätlastele pühaks templiks, kuhu

K. Aben

Vennaskalmistu

lakkamatult suunduvad läti mehed ja naised, kuhu minnakse riigi pidulikkudel hetkedel, kuhu teeb rännakuid läti õppiv noorsugu, et paljastada harduses päid nende haudade ees, kes toonud oma elu urjaks isamaa altarile.

Vennaskalmistu on välja ehitatud kujur K. Zāle kavandi järele. Materjalina on kasustatud vastupidavat Allāži sammu kivi.

Siia on sängitatud alates 1915. a. oktoobrist, mil maeti esimesed Maailmasõjas langenud läti sõdurid, üle 2000 isamaakaitsja. Vennaskalmistu korrashoiu eest hoolitses esialgu Läti Punane Rist. Uus ajajärk algas 1920. a., mil valitsus määras eelarve korras teatud summa kalmistu väljaehitamiseks ning moodustati eriline Vennaskalmistu komitee, mille eesotsas seisis ministerpresident. Jätkati mulla- ja istutamistööd. 1923. a. võeti pärast korraldatud võistlusi vastu K. Zāle kalmistu arhitektoonilise väljaehitamise kavand.

Kogu kalmistu, mis võtab enda alla võrdlemisi laia maa-ala, on tervikuna monument, mis jaotatud kolme eriossa: sissekäik, kõrgendatud keskmine osa ja madalamal asuv osa sangarite puhkepaikadega.

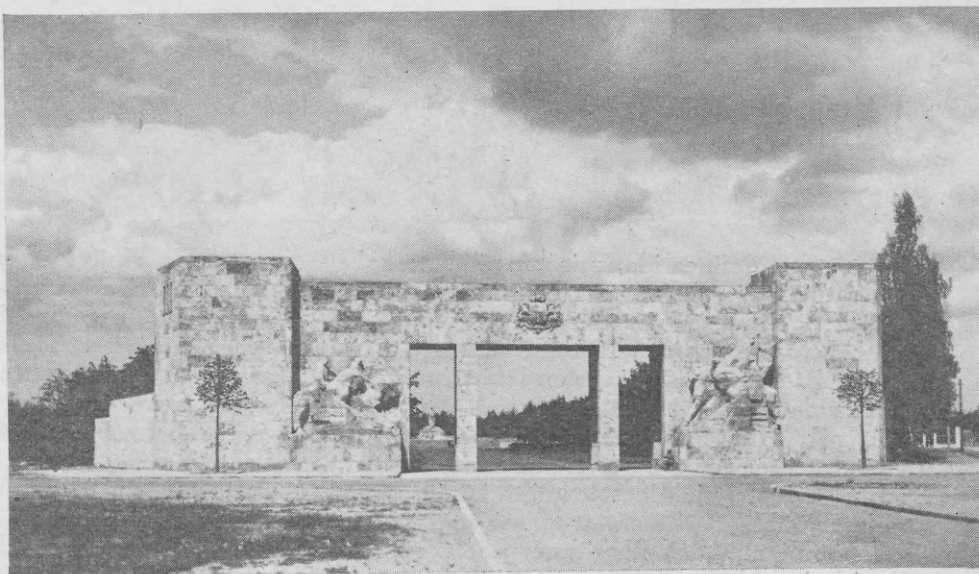
Kalmistu algul kerkivad umbes 10 meetri kõrgused ja 32 meetrit laiad massiivsed sissekäiguväravad, kivisammastega keskel ja tornidega kahel pool. Keskmise sissekäigu kohal on riigivapp ja aastaarvud 1915.—1920. Vasakus tornis asetseb kell. All rõivastusruum võimalikele. Vastastornis on ruumid aualvureile ja kiosk.

Sissekäigu väravate rahulikud ja lihtsad rõhtjooned tähistavad selgesti piiri, mis eraldab elavaid surnute riigist. Ja ometi ühendavad mõlemaid maailmu katkestamatud sidemed, mida meelde tulevad väravate mõlemale poole paigutatud muinasläti sõdalaste-ratsurite grupid. Vasakul — mehiselt võimsad kujud on kummardanud pea pühalikus vaikuses. Nagu kartlikus aimuses on alla laskunud ka hobuste pead. Paremalt — ülestõstetud lipud väljendavad saavutatud võitu.

Möödudes esivanemate sangarkujudest jõuame läbi väravate pärnapuisteele. Puistee lõpul tõuseme mööda laiui kivistmeid kiviseinaga piiratud kõrgendatud keskossa. Selles osas terrassile istutatud tammehiis väljendab mehiste jõudu ja sangarlikkust. Keskmise seina ülemisse ossa on raiutud bareljeefid trofeedega. Siia asetatakse tavaliselt pärjad.

Siit avaneb suurejooneline vaade alla sangarite kalmudele. Kõrgendatud platvormi keskel kerkib tule-

Riias

Kalmistu sissekäigu-värvad

altar. Siin põlevad pidulikkudel puhkudel pühad tuled.

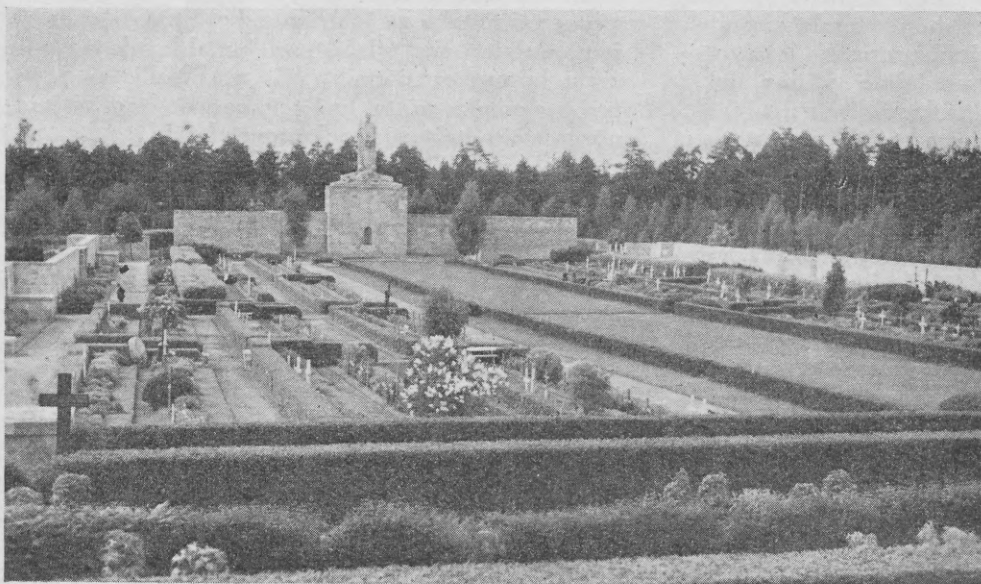
Keskmisest osast laskume kahelt poolt mööda kivistmeid alla kalmistu lõpposa, mis asub kaks meetrit madalamal. See osa on rahupaik, kus valitseb vaikus. Määrseinas asuvaile liivakivitahtleile on jäädvustatud kõikide siin puhkavate langenute nimed. Üksainus roheline murumätas katab siia maetud sangareid. Iga kahe rea ümber haljendab hekk. Kalmude ridu piirab sirge kiviäär, kuhu on märgitud langenute nimed ja muid andmeid.

Kohe pärast keskosa terrassi langust näeme kahel pool kuubisarnaste müürseinte juures kaht sureva ratsaniku kuju. Mõlemad kujud on ülemlaul sangarlikkusele selle õilsa traagikaga. Sõdurid ja nende võitlusseltsilised — uljad ratsud on truud oma ülesandele kuni surmani. Läheneb viimne hetk. Jõud on

murtud. Pea on paindunud õlale, käsi langenud alla. Suurt seesmist rahu ja murdmatut õilsust väljendavad mehised ratsurite kujud. Ainult hobuste figuurides väljendub vastupanu kokkuvarisemisele.

Mõnes edasi jõuame 6 meetri kõrguse kivimüüri juurde kalmistu lõpul, kuhu on raiutud kõigi Lätimaa linnade ja maakondade vapid. Seina kõrgendatud keskosal asetsev Lätija-ema kuju saadab oma kurbtõsiseid pilke langenud poegade ridadele tema jalgade ees laial kalmude väljakul. Siia tulevad organisatsioonid, et langetada vaikselt oma lippe. Ema parem käsi hoiab riigi võidulippu, mis langedes katab tema jalge ette paigutatud langenud sangarite kujusid. Tamme-pärg ema vasakus käes tähendab rahva lakkamatut tšunu oma poegadele.

Selline on lühijoontes Riia Vennaskalmistu, nagu on mõelnud seda kavandi koostaja ja nagu mõistab seda läti rahvas.

Üldvaade kalmistu kolmandale osale

Pööbli mäss

Katsutagu defineerida, mis on pööbel; kohe satutakse raskustesse. Hoolimata sellest, et pööblivihkamise teemal on luuletajad kirjutanud värse juba kahe tuhande aasta eest. Näib, et selle mõiste sisu ajaga on läbi teinud õige olulisi muudatusi.

Kirjanik, filosoof, mõtleja, ühe sõnaga v a i m n e juht (et teda eraldada tegelikkudest, v õ i m u evivatest juhtidest), kui ta kõneles oma vastuolust pööbliga sada aastat tagasi, mida ta siis mõtles pööbli all? Poolhariduse poolt rikutud poolharitlasi, seltskondlikku positsiooni evivat, aga pealiskaudsuses „haritud“ aadlit. Rahva enamus, võib-olla üheksakümmend protsenti kogu rahvast, kui kirjaoskamatu pime tööloom ei tulnud üldse arvesse. See polnud veel pööbelgi mitte, tähendab too, keda oleks maksnud või tarvis olnud hurjutada värssides.

Tänapäeval on asi teine. Algharidus, sunduslik ja hästi levinud, on mitmekordistanud aktiivse pööbli. Kas sellest tähelepanekust saab välja lugeda alg- resp. poolhariduse kahjulikku toimet ühiskonnas, on küsimus, mis, kui teda pole ka kerge vastata, on ometi olemas. Kas mass, pööbel tähendab ainult praegust nõrga algkooliharidusega inimeste kogu, või oleksid massile iseloomulikud nii negatiivsed kui positiivsed omadused, nii pahed kui voorused aset leidmas ka niisugustes kogudes, mille liikmed kõik eviksid näiteks ülikoolihariduse tänapäeva mõttes, seda küsimust, näib, pole võimalik spekulatiivsel teel lahendada. Tõepoolest, see küsimus on lahendatav ainult empiirilisel ja seega on ta tänapäevani vastamata. Pole veel olemas näidet niisuguse haridusega ühiskonnast. Selle küsimuse vastamisest oleneks aga ka vastuse leidmine teisele, veel põnevamale küsimusele, kuhu võiks küll viia inimkonna kollektivistlikkude tendentside pikemaajaline võimulolek, millega Euroopal (võib ütelda ka üldisemalt: maailmal) nähtavasti kõige kiuste tuleb arvestada, olgu selle kollektivismi konkreetseks vormiks sotsialism või fašism, või mõni teine masside aktiivseerimisega opereeriv ühiskonnavorm.

Seisame oieti ühe paradoksi ees. Lõhe vaimse juhtkonna, maailma ajude ja järgilonkiva massi, ühiskondliku keha vahel on üldise rahvahariduse tõusuga aina suurenenud. Juhtkond on massidest kaugemal ees kui ialgi varem. Tegemist on muidugi sellega, et lõhe on ainult nähtavamaks saanud kui varem. Kirjaoskamatu ei tarvitsenud ega tahtnud teada, mida tegid h ä r r a d, nii vaimu kui võimu mõttes. Kirjaoskus ja mõõdukas üldharidus aga loob illusiooni, nagu iga inimene võiks olla ja peaks olema kuidagiviisi aktiivne ühiskondlikes küsimusis.

Seda aktiivsust ennast on saavutatud. Üldised hääletused, rivisamm sõjaväelise iseloomuga poliitiliste organisatsioonide paraadidel, millega Euroopas pärast sõda on läbi viidud enam kui üks riigipööre, mis on see muud? Nähtagu nende riidade kirjutajas pessimisti, aga temale paistab, et iga rabelemine „kollektiivi tahte“, „ühiskonna tahte“, „rahva tahte“ parimate avastamisvõimaluste ümber on seni olnud väheste tulemustega. On otsitud õigeid hääletamis- ja valimisviise. Aga näib, et pole eemaldatud võimalus küsida: kas pole näit. „kollektiivi tahe“ mõiste, mida ehk võib küll kuidagiviisi defineerida, mis aga ei eksisteerigi? Nõnda et iga valimise, hääletamise jne. toimingu oleks ainult üks illusoorne mängureegel hooptis teissuguste jõudude mängus? Et mitte valesti ei mõistetak: ka sel juhul, kui küsimuses pole mingisugused „tehtud“ valimised, vaid ka kõige demokraatlikumad, nii ideaalselt „vabad“, nagu neid saab ainult kujutella.

Kui massi aktiivsuse kasvamisel teda enam ei rahulda ainult osavõtt valimiseremoonias, siis tal on vabad kaks teed. Üks on originaalne anarhia, loodusjõuline lament, kus vähemalt üldjuhte kas pole üldse või nad ei asetse nähtaval. Tumedad ollused purustavad vaateaknaid ja lõhuvad kauplusi. Teine tee on: juhitud, distsiplineeritud rünnakud. Näide: Itaalia, Saksamaa.

Miks võimuta vaimne eliit peagu eranditult jääb opositsiooni autoritaarsete režiimidega? Mis peaks seletama tõetunnetusele ohverdava intelligendi opositsioonilist hoiakut iga diktatuuri vastu? Ta on masside aktiivsuse esimene ohver. Masse on kõige kergem järele võtta üleskutsetega hakata maha tallama enesest kõrgemal seisvat. Kui tarviliku võimutahtega juht ihaldab kummardamist ja jumaldamist, siis tuleb teda jumaldavale massile anda kompensatsiooni. Mis viga selliseks kompensatsiooniks võtta mõttevabadust tagaajajaid, nõrga võimutahtega tõekummardajaid!

Pole sugugi võistlejate kartus, mis diktaatoreid sunnib karmilt kohtlema „vabamõtlejaid“. Massidele on tarvis ohvrilammast. Selleks sobib too tahtejõuetu, tegusid mittetegev mõtleja. Pole nii lihtne kasutada piksevardana masside tähelepanu ärajuhtimiseks näit. kallaletungi naabrile. Seda võib praktiliselt keelata jõu puudumine. Tuleb vaadata ringi ohutuma ja vähem vasturabeleva ohvri järgi.

Masside käsitlemise, masside järgivõtmise kunst tänapäeval on veel kõrgel määral praktiline. Spekulatsioonide tegelikust rakendamisest on vaevalt juttu. Et selles veenduda, kujutelgem üsna lihtsat tegelikku olukorda. Vaadelgem laitmatult ülesehitatud distsiplineeritud struktuuriga kollek-

Kunstisõber

Ants oli harilik kodanik, üks neist paljudest, kes saanud korralliku hariduse, leidnud keskpärase koha keskmise sissetulekuga. Ta oli töökas noor-mees, püüdlük ja ajaga sammu pidav.

Kui ta oli paar, kolm aastat ametis olnud ning kokkuhoidliku eluga isegi väikese summakese teenitud palgast igaks juhtumiseks üle jätnud, leidis ta ühel päeval, et oleks juba nagu aeg vaadata ringi ka mujal, väljaspool oma erialalist tööd. Ta teadis, et üks haritud ja korralik kodanik peab elama kaasa oma rahva kultuurilisi üritusi ja neid oma osavõtuga toetama.

Kõigepealt leidis Ants, et tuleb hakata lugema kirjandust. Ta ostis järjekindlasti iga kuu kahekümne esimesel päeval teatava summa eest uuemat kirjandust. Luges vabal ajal ja mõtles loetud teoste sisu üle järele. Oh, see oli suurepärase nauding, kui ta mõnest teosest leidis mõne päris ehtsa tüübi, milliseid ta eluski oli tähele pannud.

Varsti oskas ta häid raamatuid eraldada kehvemat, häid kirjanikke keskpärasest, tal tekkisid oma lemmikkirjanikud, kelle uudisteseid ta alati kõigepealt ostis. Kirjanikud, kelle teosed talle meeldisid, kujunesid ta ettekujutuses mingiteks väga tarkadeks, harituteks ja õilsahingelisteks inimesteks, kes seisavad kõrgemal kui kõik teised surelikud. Ta mõtles mõnikord, et oleks väga huvitav ja austav, kui tal oleks võimalik vesta juttu mõne oma lemmikkirjanikuga. Aga ta ei tundnud ühtki oma lemmikkirjanikku isiklikult ja polnud tal ka kunagi juhust kirjanikkude tutvuskonda sattuda.

Nii elasid Antsu lemmikkirjanikud temast kuskil kaugel ja kõrgel, nagu jumalad kunagi, ning ta leidis koguni, et nii peabki see olema. Pealegi oli ta kuskilt lugenud, et pole tähtis kirjaniku eraelu ja maine olemine, vaid tähtis on see, mis suudab ta ilusat ja kõrget

luua. Sest — jumal, kui ta kõnnib alla inimeste hulka, saab nende sarnaseks, polegi enam jumal.

Nii arutles ja mõtles Ants.

Pärast tohtu hulga raamatute lugemist leidis ta, et tuleb hakata ka teatris käima, nagu üks korralik ja haritud kodanik kunagi. Mõtles, et tuleb peale hakata tõsise asjaga, ja esimesel juhul, kui teatris tuli ettekandele draama, kõndis ta teatrisse. Tüki autor oli tema lemmikkirjanik ja ta rõõmustas juba ette, et olemine teatris kujuneb mõnusaks naudinguks.

Nii oligi. Tuntud kirjaniku draama vaatamine pakkus Antsule suuri elamusi ja sügavaid tundeid. Kõik oli näitelaval elulähedane ja tõetruu, isegi lavapildid olid säärased, et Ants vahetevahel koguni unustas, et need olid maalitud pildid, kunstliku valgusega elustatud.

Järgmistel päevadel elasid nähtud draama tüübid Antsu mõtetes edasi.

„Peab olema andekas näitleja, kes nii hästi oma osa ette kannab, et see kaua ei unune, võludes su meeli ja mõtteid ikka ja ikka,“ filosoferis Ants.

Järgmisel teatriõhtul oli ta jälle teatris, ning nii edasi nädalas oma paar korda. Üsna lühikese aja jooksul oli Antsust saanud suur teatrisõber, kes iga uut tükki kord või paar vaatamas käis. Talle tekkisid näitlejate hulgast oma lemmikud, kellesse ta barjus suure usaldusega suhtuma, kelle mäng ühel või teisel kujul temasse jättis unustamatuid muljeid, olgu draamas, komöödias, operis või operetis. Oma heameeleks leidis Ants, et tema lemmikud meeldisid üldiselt teistele. Nagu aja jooksul selgus, olidki Antsu poolt jumaldatud näitlejad kõige silmapaistvamad jõud ja paljud neist juba kuulsad nimed.

Peale lemmikkirjanikkude jumaldas nüüd Ants ka näitlejaid. Tõsi, ta ei tundnud ühtki näitlejat isiklikult

---

tiivi, näit. sõjaväge või sõjaväelt kopeeritud korraldusega organisatsiooni. Kõik on hästi korraldatud. Juht — aju — tahab ja mass — rusikas — lööb. See on „normaalne“ olukord. Efektiivsest füüsilisest võimust juhi poolt pole juttugi. Ometi masin töötab häireteta. Juht võib astuda rivi ette ja teha korralduse iga kümnenda riviseisja mahalaskmiseks ja rivi laseb seda sündida. Milles seisavad selle distsipliinimehhanismi eeldused? Teame ometi, et samades organisatsioonides on esinenud ka funktsioneerimise häireid. Politseimeister teeb korralduse rahvahulka tulistada, aga — sõdurite relvad ei tõuse! Seletuskatsed tabavad enamasti asjade välist külge ega ole ümberhaaravad. Näite tõime selleks, et anda kujutlust raskustest, milliseid võib valmistada lihtsaimgi küsimus, niipea kui tegemist on massiga.

Et lõpetada, tulgem tagasi antagonismi juurde, mis valitseb liberaalse intelligentsi ja autoritaarsete

võimukandjate vahel. See on sügavamas põhjas antagonism massi ja vaimuinimese vahel, kuna võimukandja neil kordadel on massi representant. Massi on eriti kerge aktiviseerida õhutades temas idutsevad kultuurivaenulisi tendentse. Omadus tembeldada tarbetuks seda, millest ei saada aru, näib olevat arenematule inimesele loomupärane. Sellel teemal on kirjutatud enam kui üks valm või mõistujutt. Kes tahab masse enese järele võtta, rünnaku kultuuri, see näib praeguse keskmise inimese arenemise ja hariduse tasemega arvestades olevat kindlaim retsept. Vaadatagu, milline menu on komöödiaal, kus naeruväärseks tehakse vaatajast publikust vaimselt kõrgemal seisvaid.

Üldise rahvahariduse tõus on pööbli hulka ülevaadatamatult suurendanud. Küllap ainult kaugem tulevik võib anda vastuse, kas süü selles jääb hariduse puudlikkusele või haridusele üldse.

Minna Canth

Käesoleva aasta 12. mail avati Kuopios Minna Canthi ausammas. Kesk-Soome idüllise, järvedega ümbritsetud linna parki on nii siis püstitatud Soome imposantseima naise imposantne kuju. Oli ju Kuopio see linn, kus toimus Minna Canthi iseseisev areng ja töö, kus möödusid ta elu tähendusrikkamad aastad. Minna Canth kolis Kuopiosse lesepõlves oma seitsme lapsega. Ta võttis vennalt üle isa endise riidekaupluse, seisis aastast aastasse leti taga ja kauples. Tollal tähendas see Minna Canthi tegevus trotsi seisuse vastu, sest ta oli seminari lektori proua ja ise tugevate intellektuaalsete huvidega naine. Ta oli juba Jyväskylä hakanud kirjutama mehe poolt toimetatud lehte. Minna-proua mõistus oli terav, ja maailma-vaatelt oli ta vaba. Kuopios leti taga askeldades tutvus see ebaharilik kaupmees ostjatega, nende eluga, nende elava, mahlaka keelega. Aga saali nurgariivil seisis tindipott ja sulg. Kui äritunnid möödas olid, tõsteti tindipott diivani ees olevale ümmargusele lauale, ja Minna-proua kirjutas. Nii sündisid igapäevase töö kõrval näidendid „Murdvargus“ ja „Roinila talus“. Mõlemad on ilmsüüta intriigiga rahvanäidendid aja vaimus.

Aasta 1885 aga toob pöörde Minna Canthi toodan-

gus, sünnib „Töölise naine“, soome kirjanduse 1880-ndail aastail valitseva tendentsrealismi ehtsaim teos. Minna Canthist saab ajapahede paljastaja. Hoogsa temperamendiga naine näeb omaaegset elu uues valgustuses. Minna Canthi läbitungiv tõelisusetaip purustab isamaaliselt idealiseeriva prisma, mille läbi varemini kõiki kirjanduses esinevaid meeleolusid ja tüüpe oli nähtud. Ta läheb nii kaugele, et mõnikord otsekui joojub kõigest sellest viletsusest, mida näeb enese ümber, näiteks näidendis: „Raske saatuse lapsi“, aastast 1888.

Oma novellitoodangus on Minna Canth enamasti taksakaalukam. Miljöökirjeldus ja hingeeluline analüüs annab tema novellidele ajatendentsist vabama ilme. Kuid ikkagi on ta sõnarelvad teritatud ülekohtuste meeste vastu nagu novellis „Hanna“, väärkasvatuse vastu (novellis „Salakari“). Aga novellide hulgas leidub ka selliseid kui „Agnes“, kus kirjanik on maha pannud kõik maailmaparandaja relvad ja loob väheste abinõudega intiimse usutava pildi kahest naisest: väikelinna töökast pereemast ja suurlinnadaamist, nende lühikest, möödunud võistlusest mehe ümber. Novellide hulgas leidub ka teos, mille kirjanduslikku väärtust aeg ega aja muutlikud suunad pole võinud kõigutada.

ega polnud tal juhust nendega tutvuneda. Aga talle oli küllalt sellest, et nägi neid laval. „Pole hea jumalaid inimeste sekka kiskuda,“ arutles Ants siingi. „Polegi mul tarvis teada, kuidas on see või teine näitleja oma eraelus. Eks ole nendelgi, nagu inimestel kunagi, oma maised vead ja puudused, mis igapäevane elu neile külge poogib, mis asja on minul sellega! Mind võlub peamiselt nende kunst laval, kõik muu ei puutu minusse.“...

Ants ei armastanud lugeda ajalehti. Kunagi, vist juba koolipoisipõlves, oli tema kui tõsine poiss jõudnud otsusele, et ajalehes valetatakse kohutavalt palju. See pärast oli ta peagu täiesti loobunud lehtede lugemisest, või siis luges kiires korras ainult tähtsamaid päevauudiseid.

Nüüd, saanud teatrisõbraks, hakkas ta jälle rohkem jälgima ajalehtede kirjutusi, luges peaausjalikult neid artikleid, mis puutusid kirjandusse ja kunstisse. Pärast üht mõnusat draamanaudingut, kus tema lemmiknäitlejad olid olnud iseäranis hoos, luges ta teisel päeval oma hämmastuseks ajalehe joone alt arvustust, kus keegi, kelle nime ta enamgi oli ajaleheartiklite all näinud, tolle teatrietenduse tegi põhjani maha. Ettekanne olnud igav ja elutu, need ja need näitlejad polevat kirjanikku osanud tõlgitseda, kujud olnud enamikus eluvõõrad. Ainus väljapaistev anne olnud väike plika, kes mänginud teises ja kolmandas vaatuses.

Ants luges seda arvustust veel ja veel kord ega tahtnud uskuda oma silmi. Peaosade etendajad pole kunagi olnud paremas vormis kui seekord, ja nüüd nüisugune jutt! Ja too plika! Pagan võtku, mitte ei mäleta, kas säärast plikat seal üldse oli!

Ühel päeval tegi Antsu kaasametnik büroos juttu eelmisest teatrietendusest. Oli temagi teatris olnud ja pahandas temagi lausa ülekohtuse arvustuse üle.

„Pole siin midagi arusaamatut,“ põristas kolmas ametnik, „kõik on arusaadav, kui asja lähemalt vaadata. See isik on samadest näitlejatest varemalt kirjutanud lausa ülistavalt. Nüüd aga on tuuled teisale pöördunud, need näitlejad ei kummarda enam toda arvustajat kui jumalat. Ja oled sa läinud arvustajaga vastamisi, siis mängi nii hästi kuitahes, ikka ei kõlba su mäng kuhugi. Ja tead, too plika, keda härra arvustaja tulevaseks teatritäheks reklameerib, pole ju keegi muu kui arvustaja isiklik lemmik.“

„Pagan võtku,“ pahandas Ants ega lugenud enam ajalehtede teatriarvustusi. Ja hiljemini arutles ta endamisi sageli:

„Pole kellelgi tarvis tungida näitleja eraellu ja otsustada tema võimete üle oma isikliku antipaatiat või sümpaatiat mõjul. Kirjanik, kunstnik olgu looja ja jumalus, kelle maised mured ja hädad ei tarvitse arvesse tulla, kui ta meile esineb. Mida vähem teab lai publik ühe kirjaniku, kunstniku või näitleja eraelust, seda otsesemalt ja rippumatumalt saab publik nautida ta loomingu. Meie kui väikerahva loovate kunstnikkude traagika seisabki selles, et nende eraelu on peagu kõigile teada ja peagu igaüks tunneb neid isiklikult. Iga kunst on kõigepealt kunst, ega ole tal igapäevase realiteediga palju tegemist. Kunstnikkude suhtes saame olla erapooletud seda rohkem, mida vähem meie teame nende reaalsest eraelust.“

See on „Kauppa-Lopo“, jutt rändavast kaupleja-eidest, joodikust ja näppajast. Minna Canth on sooja südame ja kindla psühholoogilise instinktiga loonud tollest eidest inimlikult nii ustava kuju, et Kauppa-Lopo säilib soome kirjanduse selgemate ja mõjuvamate inimtüüpide hulgas.

Kes Helsingis Kansallisteatris käies on juhtunud pilku heitma lava ja saali laevõlvi ühendava kaare poole, see on näinud siniste ornamentide keskel kaht nime, ühel pool Aleksis Kivi, teisel Minna Canth. Soome näidendi loojad, klassik ja realist. Mõlemad eelkäijad! Aleksis Kivi oli esimene, kes julges näha soome rahvast omapärasest hingeelulisest struktuuris ja seda kirjeldada oma intuiitse tõekspidamisega. Minna Canthi püüded ei olnud vaid kirjaniku omad. Minna Canth läks kirjaniku relvadega kogu omaaegset ühiskonda arvustama ja parandama. Kui ühiskonna arengu ajaloolises perspektiivis läheneda Minna Canthi toodangule ja elutööle, kasvab tema tähendus mitmekordselt üle tema kirjanduslikkude saavutuste. Kes Soomes esimesena teravalt hakkas nägema ühiskonna väärnähteid, kes pani rikka ja vaese vastamisi? Minna Canth! Kes algas analüüsima tol ajal kehtivaid arvamusi naisest, tema kasvatuse valesuunda, ta seisukorda abielus? Minna Canth on esimesena kõigutanud mitmeidki virilaid seadusi ja tõekspidamisi. „Homsantuu“ näidendis „Töölise naine“ viiendas vaatuses hüüab põlglikult: „Õigus ja seadus! Neid tahtsingi mina maha lasta!“ Need sõnad purskavad Minna Canthi omast hingest kõikide väärnähtuste vastu, mida ta igal pool ümberringi märkab. Ja ühiskonna pale muutus. Kui palju see on muutunud! Kui meie praegu imetleme Soome õnnelikku ühiskondlikku arengut, Soome ainelist heaolu, sealset tööliskonna haridustaset, sealsete naiste suurt tähendust poliitilises elus, siis peame möönma, et

Soome on teine kui Minna Canthi ajal. Aušamba püstitamine Minna Canthile tähendab, et soome rahvas mäletab neid julgeid, kellel oli kord jõudu vastu hakata, kelle mõistus oli terav ja süda kuum kaasinimeste kohta.

Laur Tamm

Kaks luuletust

KOHTUMINE

*Siiski leidub minus julgust
olla mõtestet ja karm.
Kahju, et mu's ainult hulgust
nägid sa, mu väike arm.*

*Hämarusse uppund sihil
hoides käes su valget kätt
seisan nõutult nagu pihil,
õlul leekiv udurätt.*

*Aga ei! Mu's pole jõudu
õelda sulle õrnust taas!
Pähe kogund ainult õudu,
südamest jäänd väike raas.*

*Juba ankruhiivand laevas
kaugustesse olen teel.*

*Küllap tolles leebes taevas
korra kohtume ehk veel!*

HÄMARUSES

*Siseriiu mustas põrgus
tusakurdu kisub suu.
Ülal vettind pilvivõrgus
appujana heitleb kuu.*

*Korra, särav nagu päike,
kõndisin ma eluõues.
Nüüd vaid jälgin tuulte käike,
igatsused kuumas põues.*

*Vastu seinu liibub varje,
koolu-udu venib puult...
Millal kord küll viimne karje
irdub minu väsind suult?*

Aastate pärast

Hommikune kiirrong hakkab Balti jaamaesiselt aeglaselt liikuma. Tuntud kirurg dr. Olmre seisab mõtiskelles avatud kupeeaknal ning silmitseb hajameeli möödalibisevaid agulimaju. Ta sõidab hulga aastate järel taas R. linna, kus ta sündinud ning kasvanud ja hiljem, lõpetanud ülikooli, töötanud mõnda aega kirurgina kohalikus linnahaiglas. Kõigest sellest on möödunud veerandsada aastat.

See on mingi kummaline igatsus, mis viib teda taas oma kodulinna, igatsus, mis vaevab teda lakkamatult juba mitu aastat, rõõvides talt meelerahu. Viimased paar aastakümnet on möödunud nagu unelmas, kiirelt ning töörohkest, jättes vaid tühjuse. Polnud mingeid erilisi sündmusi tähistamas ajakäiku ja kõik need aastad hajusid elu tavalisse rutiini. Nüüd, oma elu sügisel, ta elab vaid noorusmälestustele, mis on nii omane vanemaile inimestele. Kuid siiski on ta elus olnud vapustavaid sündmusi — aegadel, mil ta üpris noore astina siirdus oma kodulinna ning armus naisesse, kes sai lühikesiks aastaiks ta elukaaslaseks. Nüüd on Loori surnud, vähemalt nii talle kirjutati.

Aga kõik see oli kauges minevikus, kui ta polnud veel selleks liiga vana ega väsinud, et armastada. Hiljem nad lahkusid ning kirurg siirdus pealinna, et alata seal vastset elu... See ajastu ta elus on siiski kauneim ja ta armastab sageli tagasi vaadata möödunusse, nagu kõik mehed ja naised vaatavad tagasi aega, mil nad uskusid noorusunelmaid... Neil päevil ta uskus vanumatult helgelt naeratavat tulevikku, mida ta mõttelend maalis nii värviküllaselt. Toona ta uskus endast vaid head ja olles noor ta polnud veel pettunud oma usus...

Neis mälestusis ta hindab sündmust, mis lahutas teda armsast olendist, kui üht oma elu suurimat eksimust ja selle taas meenudes virgub ta südametunnistus ning valmistab talle üha valu... See on ainus kummitis ta mälestuste salakambri. Miks polnud tal toona jõudu andestada Loorile ta tillukest eksimust, ta tähtsusetut kõrvalhüpet?... Ah, tüdrukuke armastas ju ainult teda ja ta kohuseks oleks olnud juhtida noort eksinud olendit taas õigeisse rööpmeisse! Nüüd puhkab Loori linnakalmistul ja temal jääb vaid kahetsusega vaadata oma tookordsele mõistmatule teole...

Kui dr. Olmre kulgeb mööda kodulinna tänavaid, ta nendib imestelles, et linna väline ilme on põhjalikult muutunud. Kas ei mänginud ta näiteks tollel väljakul poisikesepõlves laptuud? Muidugi. Aga nüüd on siia rajatud puiestik, haljas-aasad, kuhu lastel pole lubatud minna. Temale, vanale mehele, tähendab see haljasmuru ikkagi vaid osakest ta noorusest. Ja kui palju nad on ehitanud moodsaid, mitmekordseid maju — neid on terved kvartaalid! Ei, linn on kasvanud üpris jõudsalt, evolutsioon...

Ent kummalisel kombel ei tunne kirurg sellisest edust mingit rõõmu — oh ei. Ta vaatleks hoopis meel-

samini vanu, ammutunud ning mällu jäädvustunud kvartaale, mis on nüüd tundmatuse ni muutunud... Ja nende vana elamugi, kus ta sündinud ning kasvanud, on lammutatud! Tjaa, — aeg ei tunne halastust. Oh ei!

Dr. Olmre ohkab rusutult.

Läbides kesklinna elavamat tänavat, ta seisatab äkki ühe moodsaima maja ees. „Kaasik, vandeadvokaat“, loeb ta marmorplaadilt.

„Tont võtaks!“ pomiseb ta hämmastudes. „See vana vemmäl on ikka veel elus! Umbrohi ju ei kao...“

Ja kirurgile meenub samas ta omaegne üpris kõmurikas lahutusprotsess, mida ajas Kaasik, juba tollal üldtuntud vandeadvokaat. Tjaa, — need olid ärevad ajad... Noorus!

Kaasik istub oma ruumikas kabinetis, tohutu kirjutuslaua taga ning uudistab küsivalt tulnukat.

Kirurg on hämmastunud. On's too vimmas inimene tõesti endine liikuv ning osav advokaat? mõtleb ta endamisi.

„Teie soovite?“ küsib jurist kuivalt.

„Niisiis,“ ütleb kirurg, „kas teie ei tunne mind enam! Olen dr. Olmre, teie vana klient,“ lisab ta naeratades.

„Dr. Olmre?...“

„Seesama, — ajasite omal ajal minu lahutusprotsessi. Olin siis haiglaarstiks...“

„Ah!“ hüüab jurist elustudes. „Nüüd ma mäletan! Tere, tere... Ja olge heaks, istuge! Aga olete teie vana, — ei taha teid tundagi... Kas soovite sigareid — eht havannad, palun!“

Kirurg läidab pakutud sigari. „Tjaa,“ ütleb ta siis mõttlikult. „Kardan, et teiegi pole vahepeal just noorenenud...“

Kuid jurist ei osuta kirurgi sõnule vähimatki tähelepanu. „Mu Jumal!“ ürgab ta kõnelust. „Kui palju ma rikkusin teie protsessiga oma verd! Olin tollal osav mees... hehee! Mäletan, teie, härra doktor, sõitsite ise pealinna — jätsite kogu asja minu õlgadele, et toimige, kuid arvate... hehee! Aga kadunuke oli uhke naine, oo jaa! Kuidagi ta ei tahtnud võtta endale kogu süükoormat, — kaks aastat jandasin. Uhke oli. Mind, näiteks, ei võtnud ta jutulegi, tuli teotseda kolmanda isiku kaudu. Aga lõppeks läks kõik hästi ja meie võitsime protsessi — sisse vedasin tuvikese... hehee! Oh, miks ma teid ei mäleta, — maksite mulle ju kõva honorari...“

„Vahest jutustate mulle,“ katkestab teda kirurg, „mu — ee — kadunud naise edasisest elust?“

„Siin pole midagi jutustada,“ teatab jurist kuivalt. „Põhja vajas!“ lisab ta brutaalselt.

Kirurg võppub. „Põhja?“ küsib ta. „Kuidas seda tuleb mõista?“

„Nagu ikka,“ ühmab jurist lõbusalt. „Kuni jätkus

rahakesi, elas viisakalt — sõi ja jõi mitme mehe eest. Siis kuivasid kapitalid, mida andsime talle hüvituks... ja ta elulaevuke hakkas tasapisi vajuma. Sic transit gloria mundi!... à propos, käis korraks teine minugi juures — abi palumas.“

„Ja teie?“

Kaasik vaid äigab tüdinult — „Kujutlege,“ seletab ta. „Kui peaksin toetama kõigi oma klientide lahutatud naisi, siis oleksin peagi ise kuival. Tõtt-ütelda,“ lisab advokaat siiralt, „ma pakkusin talle teatud tingimustel üsna kenakese summa... hehee! Aga tagasi lükas, uhke oli... Pidas mind oma õnnetuse peasüüdlaseks, — ütles seda mulle lausa näkku!“

Dr. Olmre valitseb vaevu oma tundeid. „Miks — miks ei kirjutanud te sellest minule?“ küsib ta ängistunult.

„Kallis!...“ naerab jurist hubaselt. „Miks pidin te gema seda mina, — kui kadunuke ise kirjutas teile mitu kirja? — Viimase kirja saite haiglast — süüfilis, mõistate! Allamäge läks...“

Dr. Olmre vajub kuidagi imelikult kokku. Nad väikivad tükk aega. Siis läbib kirurgi kerge värin. „Pean minema,“ ütleb ta tasa ning väljub toast, osutamata häämastunud advokaadile enam vähimatki tähelepanu. Tal on nüüd küllaltki tegu isiklike mõtetega...

Tänaval ei näe ta enam moodsaid ehitisi — oh ei. Ta ei katsetagi enam petta iseend ja otsustab kanda oma turjal möödunud päeve parandamatuid eksimusi. Olles teadlik oma süüs, ta kannatab raskeid südametunnistuse-piinu ja see tundub kui jumalik kättemaks. Ta hinges on nüüd vaid tunne karistava Jumala lähedusest. Jumal on näinud ning kuulnud ta teo motive. Ta tunneb ka Loori omi... ja nüüd peab ta lunastama kõike, kõike, kõike... „Allamäge läks!...“ Aga tema, meeletu, ei vastanudki Loori kirjadele!

Kalmistul ei kohta dr. Olmre ainustki inimhinge — kõikjal valitseb sügav vaikus. Puhkavad, pomiseb ta. Puhkavad rikkad ning vaesed, targad ning rumalad, head ning halvad... Kõik on siin üheväärsed!

Ta kulgeb otsiskelles kalmude vahel, loeb vanu luitunud ning roostetunud ristikirju. Tjaa, — kui palju valet ning teesklust peitub neis surnuile pühendatud järelhüüdeis! mõtiskleb ta ängistunult. — Ometi oleme kõik surelikud, variseme kord manalasse... ja siis pühendatakse ka meile ebasiiraid labasusi... Miks pole inimesed nagu lapsed?

Dr. Olmre võppub, sest samas ta loeb ühelt roostetunud malmristilt oma endise naise nime... Ta seisatab ning paljastab pea. Mahe tuuleil sasib ta halle juukseid, ent kirurg uudistab üha roostetunud malmristi kalmu peatsis, — mis tundub talle hetkel nagu elava etteheitena... Ta ei leia palvesõnu — need on juba ammugi ununenud. Kord küll... poisikespõlves, aga see oli nii ammu, nii ammu...

On's ta leidnud nüüd rahu? On's surm parem, kui ilge ning värvitu minevik... ja lohutamatu vanadus?

Dr. Olmre ohkab ning kuivatab silmi valgunud pisaraid. Päike on juba ammugi loojunud, kui ta saabub tagasi linna.

Roopi Hallimäe

Naine - luuletajale

*Kutsumust sinu kogu hingega põlgan,
kutsumust järgi sind lummava sõna.
Hullunud oled minust, oled kuid täna
— t ä n a vaid. Hullunu sinun ma hülgan.*

*Tean, kui ruttu see hõõgus jahtub;
pole sinu silmadel kuskil püsi.
Kätt minu hoiden hüüad: Ära küsi —
— t ä n a vaid elan! — homme kuis juhtub.*

*Sinu laule ma eales ei talu:
l a p s i ma tahan sulle ilmale kanda.
Kulge ei silm kauget taevaranda:
naise lunastab sünnitusvalu.*

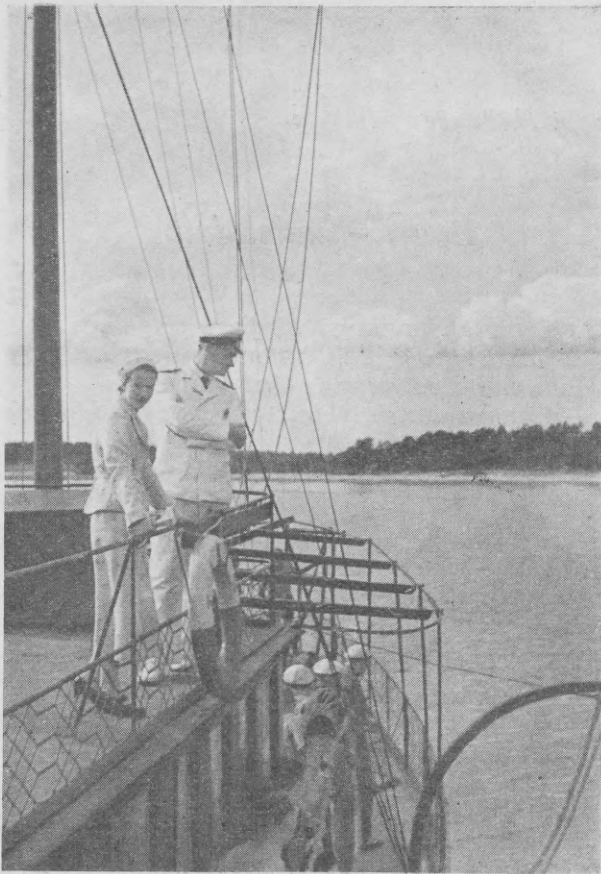
*Läbi kõigi aegade sinuga käia
tahan. Olgu elu sinu minugi elu!
Kustub kord naisegi lihalik ilu:
mind meie l a p s e silmin taas leiad.*

*Aga minu anumist hing su ei kuule.
Sõnan mu alasti maailma ette
kisud. Su kuju mu silmavette
kustub, mil keeldumissõna seon suule.*

Agu Peerna linool

Elu Emajõel

tähtsamas jões seda juba tema pärisnimega ära märkinud.

Selle rahva poolt hallil muinasajal antud nime on Emajõgi auga ära teeninud. Nii oma geograafilise asendi, vesikonna maa-ala, kui majandusliku osatähtsuse, maastikulise ilu jne. poolt on Emajõgi kahtlemata meie tähtsaim jõgi, mis moodustab koos oma harude ja Võrtsjärve ning Peipsi järvega meie ainsa suure sisemaa veeteede süsteemi ja on ühendatud merega Narva jõe kaudu. Meie sisevete laevandus kuulub peagu saja-protsendiliselt siia Emajõe veeteede süsteemi, mille tähtsust hiljutisel merenduspäevalgi rõhutati hüüdlausega: Ärge unustage sisevete laevandust!

Minevikus on selle veeteede tähtsus veel kaugelt suurem olnud kui on praegu. Siis oli Emajõgi ja Võrtsjärve üle Viljandi järve ning Pärnu jõe ühendatud Läänemerega, kust kaudu liikus suur osa Pihkva ja Novgorodi kaubandusest. See oli vägevate viikingite ajastu, hiljem Hansa linnadeliidu aeg, mil see veeteede elas oma hiilgepäevi ning oli tuntud rahvusvahelise liiklemistena. Siis olid ka selle tee ääres asetsevad linnad Pärnu ja Tartu ning isegi Viljandi maa tähtsamad keskused ja võistlesid Tallinnaga või isegi ületasid teda. Aegamööda aga kustus liiklemine sellel teel. Rahvaste ja riikide areng viis keskpunktid mujale (Novgorodi ja Pihkva tähtsus langes), tekkisid teised tuiksooned, mis võtsid üle Emajõe ülesanded, ja siis lõpuks katkes ka ühendus Läänemerega: Viljandimaa veed ummistusid, mis lõplikult sinise elu seisma pani. Aga enne raudteede tulekut ja praegusaegsete heade maanteede ehitust oli Emajõel alles kohaliku elu tarviduste seisukohalt väga tähtsaid ülesandeid, mis kestsid aegajalt mõnates kuni Maailmasõjani, ning ei ole kadunud veel praegugi, ega saa kunagi kustuda, kuigi tema hiilgepäevad kuuluvad kaugemale minevikku. Veeteede suur odavus, laevade ikka veel võistlematu veovõime ning praktilisus on peapõhjused, miks Emajõe vood tulevikus ikka laevu oma turjal kannavad. Peale selle on siin vesikonnas (Võrtsjärve — Emajõgi — Peipsi) praegu veel palju kohti ja

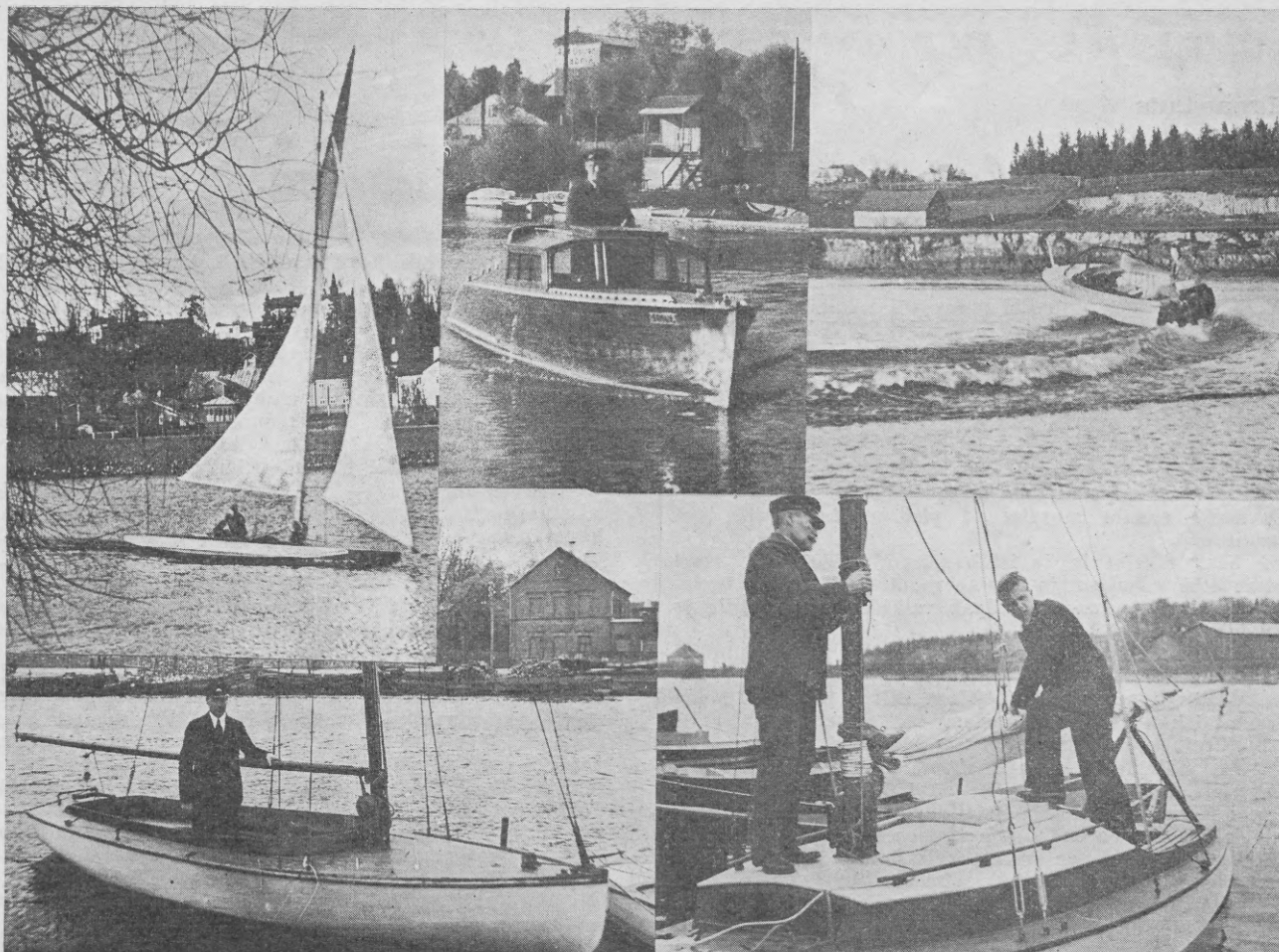
E majõgi — see on üks iseloomulikumaid nimesid, mis eestlased on andnud ühele oma maa looduslikule moodustisele. See nimi näitab tähtsusele ja armastusele, mida rahvas on osutanud sellele jõele ning mis peab tähistama tema eriseisukohta teiste eesti jõgede seas. Kui venelaste rahvalaulud kõnelevad Volgast kui „Vene emakesest“, kui ungarlased hindavad samana Donaud, sakslased Rheini, inglased Thames'i ja lätlased Daugavat, siis on eestlased oma suuremas ja

Üleval:
Reisijatelaev Emajõel

All:
Tartu Maleva Sisevete Malevkonna uus mootorpaat »Kotkas«.

Paremal nurgas Tartu sisevete sadamate kapten R. Vatsel

asulaid, kuhu teisiti raske ligi pääseda või kaupa ligi toimetada kui ainult laevaga.

Jõesõit toimus vanasti purjede jõul liikuvate lotjadena, mis nüüd juba peagu kadunud Emajõelt — ühes suure osa jõeromantikaga. Lähemal ajal aga ei lase Luunja sild nendel üldse enam Tartu-Peipsi vahet liikuda ning siis nad kaovad sootuks. Elutempo nõuab kiirust ja aeglastel lotjadel, mis tihti päevade viisi Peipsilt Tartuni teel olid, tuleb ruumi anda järeltulijale — mootorpaadile. Suuri koormaid peale võttes liikusid vanasti need lodjad sagedasti pikas karavanis mööda jõge üles või alla ja pakkusid romantilist vaatepilti oma suurte purjede ning laevnikkude-löötspillimeestega. Nüüd on kadunud purjed ja laul ning nelja, viit lotja veab mootorpaat või vedurlaev ja lodjamehel on tegemist, et hoiduda kiirel liikumisel viperuste eest.

Suureks võistlejaks on jõelaevadele nüüd ka auto, mis oma kiiruse tõttu palju vedusid endale võtab. Varemadel aegadel ootasid aga kaubad järjekorda, ei olnud niipalju laevu, mis neid edasi toimetaksid. Samuti oli palju reisijaid vanal heal ajal, mil' Emajõe laevadel rikaste Pihkva kaupmeeste tõttu liikusid kelnerid frakkides ja laevade einelauad müüsid šampanjat. Aegamööda vaibunud liikumine on praegu Emajõel enam-vähem ühtlasele tasemele püsima jäänud. 1936. a. veeti Tartu sadama kaudu reisijaid 61.000, laevu tuli sisse 3800, kokku 150.000 br. reg. tonni ja kaupa veeti läbi 39.000 tn. Veel 1923. a. olid aga samad arvud: 113.000 reisijat, 7100 laeva 350.000 br. reg. tonniga ja kaupade läbikäik 84.000 tn. Siinjuures on arvestatud Tartu sadama jäävaba navigatsiooniga aprill-maist kuni detsembrini, s. o. ümmarguselt 8 kuud. — Tähtsam sadam selles vee teede süsteemis on Tartu, temale järgnevad Mustvee, Vasknarva, Võõpsu ja Kulgu sadamad.

Meie liiklemisorganisatsioon jääb sellele veeteede süsteemile kahtlemata alles tema senine suhteliselt üsna

(Järg lk. 222)

Üleval alumine rida vasakult: hr. Rannaste ja hr. Riismandel oma purjekaga. Ülemire rida vasakult: hr. Lokki purjejaht, hr. Alti luksusmootorpaat ja hr. Zimmermanni kiirmootorpaat.

All: Tüüpiline Emajõeäärne kalurimaja

Laupäevaõhtused mõlgutused

Kui see vähegi võimalik, siis ma poen laupäeva õhtupoolikuks kodunt ära. Kodus on siis tavaliselt igal põrandal pesev või vaipu laotav naine ning toast tuppa hõljub vänge küpsetamise ja keetmise hõng. Jääd sa koju, siis kas pannakse sind mune kloppima, mööblit ümber tõstma või sa pead aina hulkumas ja põgenemas olema toast tuppa kärsitute ja väsinud naiste eest.

Õiget laupäevaõhtu mõnu olen ma nautima õppinud äiaätti juures „tähetornis“. Ta on pensioneeritud mateemaatikaõpetaja ja on oma astronoomiliste huvide rahuldamiseks endale muretsenud pisikese teleskoobi üles tornituppa.

Seal tähetornis ta istub sügaval leentoolis, sigari otsas pikk tuhajunn ja kuulab raadiod. Täna on ta tavalisest resigneerunud. Viipab vaikides vastastoolile ja kuulab edasi.

„Mis see on?“ sõandan ma peale mõneminutilist kuulamist küsida.

Äiaätt tõmbab tubli sõõmu suitsu ja tõstab nagu tagamõttekalt kulnud kõrgele:

„Beethoveni üheksas.“

Ah jaa! Nüüd tean isegi. See on hümn rõõmule, julgusele, ilule ja elule. See on inimese pihtimus, kellele on avanenud Looja maailma suurepärase harmoonia ja kes tunneb end Looja võimsa tööriistana. See on võitluselaul, kuid see võitlus käib hea ja õige, õilsa ja suure eest. Ning siis, kui inimene pöördub võitlusest võitjana, kuuleb ta jumalate kiitust, julgustust ja rahustust.

Millise muusikalise vormi ja vahendi peaks valima tänapäeva helilooja, kui ta tahaks tänapäeva võitlusi muusikas kajastada?

Mootoripöörin, kuulipilduja ragin, kahurite mürtsumine, kuulide vingumine ja suur kõnekõma konverentside saalides...

Aga kui tänapäeva võitleja pöördub võitjana lahingust, siis inisevad talle saksofonid, plärtsub banjo ja klugiseb jazzilaulja nagu esimesi lauluharjutusi tegev kukk.

„Klõps!“ keerab äiaätt raadio kinni.

„Noh?“

Ät lõõb käega, heidab sigarituha läbi akna välja ja tuleb vaikides oma endisele kohale tagasi.

„Miks sa raadio ära keerasid?“

„Mis, tühja! See pole sinusugusele noorele tänapäeva-inimesele.“

„Kuidas? Sa tead, et armastan väga Beethovenit?“

„Seda halvem, kui sa teda armastad, seda halvem!“

„Ma ei saa sinust aru.“

„Ah, mis! Tahad sa, mängime partii malet?“

Me seame vaikides malenupud lauale, astume vaikides ja ruttu esimesed ammutuntud sammud. Ja siis käib äiaätt oma kuningaga, nagu oleks see lipp.

„Kuule, mis sul täna on? Sa oled täna erilises meeleolus.“

Ät toetub toolikorjule, vaatab maha ja tõmbab mitu korda järjest oma jämedat sigarit:

„Tänaseid lehti oled juba lugenud?“

„Jaa.“

„Mööda läks seekord see karikas. Lükkasid edasi. Polnud arvatavasti veel kõik korras. Ära tõid oma laevad nii venelased kui jaapanlased. Nüüd algavad konverentsid, et veel veidi aega võita. Kuid kas sa kujutled, milline hüppevalmis olek valitses kõigi riikide kindralstaapides tolle paari päeva vältel, kui Amuuri kallastel leegid tuha alt välja lõid? Kui palju päid vaevas end palavikuliselt, et leida esimesi õigeid käike. Ja ka mina olen palavikuliselt neil päevil oma pead vaevanud.“

Äiaätt ristitab käed väsinult kukla taha ja vaatab lakke.

„Neli sõda olen ma kaasa elanud, viiendat ei tahaks ma enam näha.“

„Arvasid sa siis midagi välja, mis väldiks sõja?“

„Seep see ongi, et ma mitte midagi välja ei arvanud. Võibolla, oleksin ma eluaja sama palju keemiaga jannanud nagu seda olen teinud kosmograafiaga, vast siis omaksin nüüd erilise gaasi, mis kustutab sõjakire.“

„Inimmõistusse ei ole sul usku?“

„Ja muidugi on, — ma usun minu, sinu ja paljude teiste inimeste mõistusse, kuid mis on meiesuguste väikeste inimeste mõistus! Maailma juhivad kangelased, ning nad ei oleks kangelased, kui nad oleksid mõistlikud.“

„Sa eeldad siis, et sõdasid kutsuvad välja üksikud võimuahned ja võitlushimulised isikud? Aga „rahvad ilma maata“, aga „tööstused ilma tooraineteta?““

„Rahvad ilma maata, — pilge, kui sellest kuuled! Kas just need rahvad, kes otse sündmatuseni propageerivad rahvaarvu tõstmist, pole need „rahvad ilma maata“? Poole suuga karjutakse ruumipuudusest, teise poolega rahva vähesusest, — kas siin ei ütle iga terve mõistus üles? Ja toorained, — kui palju tooraineid võidaks muretseda selle kapitaliga, mis armutult sõdadesse maetakse! Üksainus torpeedo maksab kolm ja pool miljonit senti, arvesta välja, kui palju selle eest võidaks vilja osta!“

„Aga milleks osta, kui võidetakse maa, kust vilja muidu saadakse?“

„Muidu? Kust saadakse vilja muidu? Kas võidetud maades langeb seeme taevast, kasvab kündmata ja väetamata, roomab ise vihkudesse, kargab peksumasinasse ja ronib sealt kottidesse ning laevadele? Jumal hoidku, senikaua kui inimene peab tööd tegema, senikaua ei saada midagi muidu!“

„No jaa, muidu nüüd mitte, aga sa ju tead, et välismaalt toodav kaup on alati kallim omamaa kaubast.“

„Mina ei tea seda. Küll aga tean, et igaüks, kes läheb välismaale, tuleb sealt tagasi millegagi, mis ta odavamalt on ostnud kui kodus.“

„Aga tollid?“

„Tollid? Kas sa ei mäleta, et kui meile välismaa puuvilja odava tolliga sisse toodi, siis nendelt nii riigi, kaupmehe kui tarvitaja kasud kahekordistusid, rääkimata muidugi tootja kasudest?“

„Sa unustad, et apelsiine ja sidruneid meil ei kasva. Aga kui meile näiteks välismaa riidet tollita sisse toodaks, siis meie oma riidevabrikud peaksid ukсед kinni panema.“

„Ja pangu nad siis ukсед kinni, kui nad sama väärtuslikku riidet sama hinnaga ei saa toota!“

„Ja mitte ainult riidevabrikud, vaid ka paljud muud vabrikud, — rahvas aga jääks tööta. Ja kui sa veel kujutled, et meile hakataks välismaa vilja tollita sisse tooma, siis peaks ka kõik põldurid oma taludest põgenema.“

„Noh, nii hull see asi ka ei ole. Võime hakata kartuleid kasvatama ja piiritust ajama, põlevkivi tootma ja turvast pressima, silke konserveerima ja merd sõitma. Või arvad sa, et meil on vähe neid maavarasid ja looduslikke võimalusi, mis mujal puuduvad?“

„Nii-nii! Sinu arvates siis seisab kogu küsimus selles, et õiges kohas tuleks õiget ainet toota, — kus põld hea, seal vilja kasvatada, kus raud käepärast, seal tehaseid asutada, kus põlevkivi, seal õlisid ajada, ning võib-olla mõnda kohta sünniks vaid vanglaid püstitada. Mis siis muud, kui asutagem üks suur Pan-Maailm, Maailma Ühendriigid ühe targa ja võimsa keskvalitsusega, kes

Kaunil Taevaskoja jõel

Tal on mitu nime, nagu heal lapsel kunagi: Tilleoja, Koorvere jõgi, Kiidjärve jõgi, Ahja jõgi, Taevaskoja jõgi. Ametlik nimetus maakaartidel on tal Ahja jõgi, kuid Taevaskoja jõgi on ta õigem nimi, sest nii on teda nimetatud vist juba vanast hallist ajast saadik, kuna see nimi sobib talle paremini ja on rohkem õigustatud kui ükski teine.

Taevaskojad, — ah, need on alles kaldad! Peagu püstloodis tõuseb liivakivisein jõest üles, kohati 30—40 meetrit kõrgele, nii et sealt alla vaadates paneb pea pöörutama. Pole toredamat vaadet kui sarnaselt taevaskojalt alla sügavusse, kus suliseb kiirel jooksul üle kivi jõgi, külma klaassselge allikaveega, teeb igal lähemal vahemaal kirjeldamatult kauneid pöördeid ja kää-

nakuid, kadudes vahete-vahel puude ja põõsaste rohelusse, ning kohiseb väikeste koskedena, kus keeb ja vahutab vesi kui nõiakatlas. Kaunima osa Taevaskoja jõest moodustab vahemaa Koorvere ja Valgesoo veski vahel, mille pikkus on jõge mööda minnes ligikorda paarkümmend kilomeetrit, kui mitte enam. Laiema kuulsuse on omandanud selle kauni jõe alamjooks, natuke maad ülevalpool Valgesoo veskit, kus jõekaldad on eriti kõrged. Üht kõrgemat kohta nimetatakse Suureks Taevaskojaks, ning sellest natuke maad ülespoole teist madalamat liivakiviseina Väikeks-Taevaskojaks. Suurja Väike-Taevaskoda on omandanud ülemaalse kuulsuse ja sinna rändab kaunitel suvepäevadel rahvast kõigest kodumaa nurkadest, et imetleda võrratut loodusilu,

õiglaselt ja otstarbekalt tootmise ja levitamise jaotaks ning siis — tollimüürid kärinal maha!“

„Äiaätt kummardub taas malelaua üle.

„Ei siin ole muud kui tuld kuningale“, hüüab ta.

„Tuld kuningale? Aga kui sa kuninga maha tulistad, kes siis rahvast ja riiki juhib? Kas kollektiiv? Konverents, parlament, nõukogu? Ühe kuninga asemel sada kuningat?“

Et kaitsta oma kuningat, ma pean ohverdama lipu, ja seepeale filosoferib ätt:

„Näed sa, nüüd läks su lipp, kõige väärtuslikum vigur, aga kasu ei olnud sellest kuigi palju, sest kuningas on taas tules. Kas ei ole üldse kuningas kõige narremaid malendeid? Kõik teised peavad aina teda kaitsema, tema eest võitlema, tema ise aga istub teiste taga paigal või siis viimases hädas keerab oma raskuses teise külje. Kui kainelt kaalutella, siis on see ebaõiglane.“

„Aga teisiti pole ju malemäng mõeldav!“

„Milleks üldse mängida malet? On ju ka kabe, mäng, kus iga mees on enda eest väljas ja kus võideldakse viimse veretilgani.“

„Ooh, ei, kabet ma ei mängi. See on igav ja mage, sihitu ja mõttetu tammumine puiste pulkadega.“

„Näed sa, — vajatakse kuningat, vajatakse kedagi, kelle eest surra! Isiklikku väärtust pole olemaski, iga malendi väärtus oleneb vaid ta alluvusest kuningale, sellest, kuipalju ta kuningale kasu suudab pakkuda. Aga kui ma nüüd sulle ütlen, et su kuningas on tules ja sealt enam ei pääsegi, kui ma ütlen, et mäng on matt, siis kaotavad ka kõik teised malendid oma väärtuse ja muutuvad puisteks pulkadeks.“

Vanamees tahab täna vaielda. Pean talle taguma opositsiooni, muidu ei saa ta end oma mõtetest vabastada. Hüva, olgu siis opositsioon!

„Üheõiguslus, vendlus ja vabadus! Kuid ainult seni, kui Robespierre tappis Dantoni ja Stalin Trotski maalt välja saatis. Ma ei usu mingit vendlust!“

„Aga kakskümmend aastat tagasi, siis kui sina ja teised sinuvanused punaste lippudega mööda tänavaid jooksid, siis oli vene madrustega vendlust küllalt? Oh issand, kuidas küll sinu maailm pendeldab!“

„Nüüd sa liialdad. Sellal olin mina alles poisike ja mind hoiti toas luku taga, et ma tänaval teistele jalgu ei jääks. Ära unusta, et mina olen sinuga võrreldes juba kolmas põlv.“

Ma keeran raadio taas lahti:

„Ära karda, ega ma Beethovenit ei lase mängida!“ trotsin ma vanameest.

„Ooh! Beethoven on ammugi läbi. Ja nii pea me teda enam ei kuule. Kolmas põlv eelistab lihtsamat, ajakohasemat, mürtsukamat. Beethoven on rohkem minusuguste vanade raukade jaoks, kel on aega ja tahtmist kuulata, mõtiskella ja süveneda oma üksinduses ja vaikuses.“

„Jaapani sõjaväeringkondades avaldatakse rahulolematust selle üle, et Amuuri jõe saarte küsimus tahtakse otsustada edaspidistel läbirääkimistel. Sõjaväeringkondade arvates on nende saarte kuuluvus Mandžukuule vastuvaidlematu ja mingisugused läbirääkimised ei saavat seda küsimust teisiti otsustada,“ — kostab raadiost.

„Kolmas põlv! See on see kolmas põlv!“ pomiseb äiaätt.

„Teotseda ja mitte lobiseda, — see on kolmanda põlve deviis. Võta aina elu sabast kinni ja ära lase enam lahti — pole vaja kõrgeid ideid ega ülevaid aateid.“

„Kurat ja põrgu!“ virutab äiaätt äkki rusikaga malelauale. „Mingit elu saba pole teile vaja, kõik võimalused tuleb teil käest ära võtta, siis alles õpite tundma, mis elu on ja mida te vajate! Kiskuge aga, kiskuge seda elu sabast, kuni kisute sõja kaela! Kiskuge aga, kiskuge, kuni elajas pöörab end ringi ja virutab teile nõnda, et te rohkem ei taha! Karjeristid, aferistid, kuldajad olete teie kõik, kogu see kolmas põlv!“

„No-no-no! Tasa, ikka tasa! Pea meeles, et olen kaheksa aastat olnud sinu õpilane ja sa andsid mulle oma tütre naiseks, uhkustades, et sa endale paremat väimeest ei tahagi!“

„Ära sa mulle seda meelde tuleta! Kaheksa aastat õpetasin sind tähti taga ajama, olematuid jooni mõõtma ja kujuteldavaid punkte panema, mis aga maa peal toimus, sellest ei lausunud ma sulle midagi. Ümber oleksin ma pidanud su vormima, teiseks tegema, opereerima, pookima, parandama, kuni sinust oleks kasvanud inimene, et su lihased vanemadki sind poleks ära tundnud!“

„Oh issand, kuidas sinu maailm pendeldab!“ salvan ma vanameest ta enda sõnadega.

„Sul on õigus!“ rahuneb vanamees ja kuivatab taskurätiga higi laubalt. „Mis oleksin mina suutnud? Inimene jääb inimeseks.“

Ma keeran taas raadio kinni.

„Kas me ei läheks alla tiigi juurde sinu forelle toitma? Tõin neile värsket saia kaasa.“

Äiaätt tõuseb väsinult ja ohates:

„Jah, läki forelle toitma. See on veel ainuke mõistlik ajaviide, mis vanale mehele on jäänud.“

O+LUTS POUGI

Linoollõiked A. Peerna

(Järg)

Aga enne minekut peab Kiir siiski kodus ära käima ja omastele sõnavaima, et ta jälle läheb matkale, muidu võidakse teda hakata otsima politseiga.

„Mis seal's on!“ nõustub Kippel sellega otsekohe. „Ma tulen kaasa, ja siis teie kodus ehk valitegi minu kaubast, mis teile just meeldib. Nagu ma näen sõrmusest — olete abielus, nii siis aitab valida teie prouagi; loomulikult on daamidil oma erisoovid.“

„Jah, jah.“

Nüüd pole Georg Aadnieli meel enam pooltki nii hapu nagu alles üürikesse aja eest: nüüd tal vähemalt on väljavaateid asunikutalu leidmiseks. Ja peaasi: ta enam pole üksi ses neetud ringis, millest ei näinud mingisugust väljapääsu. Ärimees Kippeli seltsis ta kindlasti purustab selle võru ja rõnga, mis ähvardas hoopis lämmatada tema ihu ja hinge.

„Nii,“ ütleb, jõudes koju, „nüüd laduge välja oma kaup, härra Kippel, siis räägime edasi.“

Ärinik meeleldi täidab seda käsku.

„Vaata, Juuli! Vaata, ema!“ sõnab Kiir tähtsalt. „Ei, tulge kõik siia lähemale ja valige igäüks endale välja, mis kellelegi meeldib! Mina maksan.“

Benno kõõritab töölaualt venna poole: Jorh on millegi pärast kahtlaselt heas tujus, sest muidu ta pole maksmisega kunagi väga ohter. Kas ta jällegi pole purjus?

Ei paista olevat, või kui ongi, siis üsna vähe. Vaja

siis tõesti astuda lähemale ja vaadata neid imeasju seal teisel laual. Nojaa, see luupeaga taskunuga igatahes kulks talle ära nagu marjaks. Isa vaatab nõelu ning on nii enam-vähem huvitatud välgu-mihklist ja habemenoast, ema ütleb, et ta ei mõista siit võtta midagi, ja noor-perenaine Juuli üldse ei taha midagi. Lõpuks ta ikkagi nõustub vastu võtma paar sõrmkübarakest ja mõne rulli niiti.

Georg Aadniel tingib kaunis jonnakalt ja maksab raha. „Noh,“ ütleb seepeale, „nüüd siis võime minna.“

„Kuhu siis sina kipud?“ küsib ema, aimates paha.

„Kes? Ah mina või?“ kortsutab poeg kulme.

„Lähem kaupmehe-härraga ühes, vaatan natuke ringi.“

„Mis asja sa vaatad?“

„Noh, vahest ehk ripakil mõni asunikutalu; üksi on igav käia.“

„Kuule, Jorh, kas sa's ikka veel pole pääsnud sellest jaburast mõttest? Mis valu sul on selle asunikutaluga?“

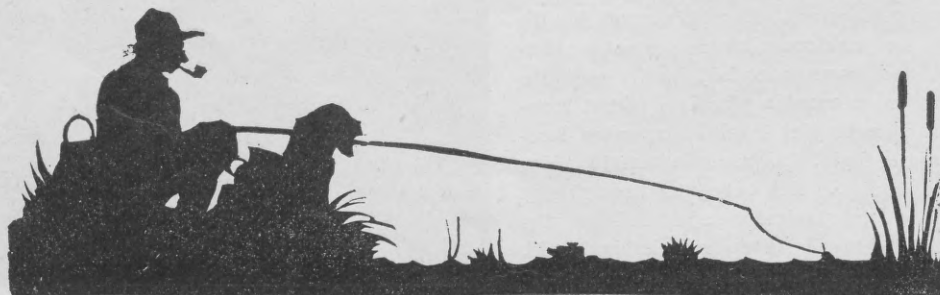
Jätku ema teda täiesti rahule — see mõte pole jabur. Tema, Jorh, on seda asja kaalunud igast küljest ja jõudnud kindlale otsusele, et see mõte ja kavatsus on õige. Kas nad siis tõesti kuni surmani peavad siin istuma tagumik tagumiku küljes kinni — pole õiget eluruumigi. Ei, tema meeleldi tahaks näha, et neil kõigil oleks veidi lähedam elada.“

„Näh,“ uriseb vana meister pahaselt, „enne kõlbas siin elada kõigil, aga nüüd enam mitte. Mis sa laiutad? Ei mõista sa ise talutööd, ei mõista ka Juuli. Kas sul

Jah, kaunis, võrratult ilus on Taevaskoda oma jõe, metsade ja forellidega, ning võib kinnitada, et Eestis leidub vaevalt kuskil mujal veel teist nii kaunist paika, kus oleks nii rikkalikult ürgmetsa luulet, mis võlub loodusesõpra igal aastaajal.

Aga riigimaade valitsusele üks palve: ärgu ta võtku

metsa maha Taevaskoja jõe kallastelt! Ja ärgu ta lubagu karjatada loomi Taevaskoja metsas. Ning milgi tingimusel ärgu antagu enam uusi suvituskrunte jõekaldale — see kõik vähendab Taevaskoja looduslikku ilu ja võlu.

pole meeles, mis toona ütles Ülesoo Toots? Kas ta ei öelnud, et talutöö on raske?”

„Toots, hmh . . . võib olla, et kõneles kadeduse pärast. Mis sina arvad, Juuli?”

„Ei mina tea midagi arvata,“ ohkab noorik. „Tee kõik nii, nagu pead paremaks.“

„Aga kuidas sulle meeldiks olla taluperenaine?”

„Mulle meeldib kõik, mis mind tegema pannakse.“

Ent nüüd juba muutub vanaperenaine ägedaks. „Oled ka sina, Juuli, üks põrandalapp!“ tänitab. „Mis abielunaine sa oled, kui ainult kiidad järele, mis see tuulispea sulle ette ütleb? Näita ometi kord, et sinulgi on sõna kaasa rääkida! Ütle Jorhile, et näe, ma ei liigu paigastki, osta endale kas või kaks talu. Küll ta siis hakkab kartma ja jätab oma lollused. Aga seni sa muud pole teinudki, kui alati jah ja aamen, mis tema sulle iganes ette laulab.“

„Jah, noh, mis ma talle ikka ütlen; ega ta enam pole mõni nooruke.“

„Ei, härrasrahvas,“ süütab Kippel sigarijunni ja võtab omakorda sõna, „mina olen siin majas küll võõras, aga niipalju ma siiski luban endale tähendada, et hea talu on kullaauk. Mina isegi hakkaksin talupidajaks, kuid olen selleks juba liiga vana. Aga härra Kiir — see on hoopis teine asi. Meesterahvas paremais aastais — see midugi pole minu asi —, kuid ma ei taipa, mis pärast vanahärra ja vanaproua teda keelavad astumast uuele eluteele?”

„Ei, las läheb, las läheb,“ põrnitseb Benno, „siis tõesti tuleb siia lahendam elu. Mingu või põrgusse, siis on ta seal vähemalt üksi; praegu aga oleme kõik põrgus.“

„Ah nii?“ põrutab Georg Aadniel rusikaga vastu lauda. „Kas niisugune ongi sinu tänu selle ilusa tasku-
noa eest?”

„Võid ta kohe tagasi saada. Säh!“

Väits kukub kolksatades vanema venna nina alla lauale.

„Armas taevas!“ paneb vanaperenaine käed risti. „Nüüd hakkavad jälle!“

Aga Georg Aadnielil on visa ja sitke hing ja ta ei jäta oma jonn. Ta läheb Kippeli seltsis reisima.

„Küll oleks tore,“ ütleb Kiir, jõudes maanteele, „kui meil nüüd oleks kaasas veel keegi kolmas.“

„Näiteks — kes?“ kohendab Kippel oma seljapampu.

„Noh, kas või . . . kas või seesama Toots. Ta on vaheajal muutunud väga mõistlikuks meheks; minu ema ainult temast räägibki!“

Kippel seisatab äkki ja annab endale tubli plaksaka

vastu laupa. „Oh mind halli lambapead!“ öhkab. „Just tema juures jäi käimata! Ja ometi on härra Toots minu vana kunde, ta juba kord ostis minult kaupa . . . enne suurt sõda. Kindlasti oleks ta seda teinud tänagi, aga mina, vana tohman, ei läinudki tema tallu. Unustasin. Kas ma tõesti juba hakkam vanaks jääma? Ei peaks olema: alles paari aasta pärast saan kuuskümmend. Mu vaim on selge, ja liha pole nõder — kurat teab, kuidas ma unustasin härra Tootsi?”

„Oh, see laseb end veel heaks teha,“ arvab rätsepmeister.

„Kuidas see laseb end heaks teha?”

„Torkame Ülesoole. Toots on praegu tipp ja topp; kehaliselt küll mitte, aga ta vaim on selge, nagu te nüüdsama tähendasite enda kohta.“

„Pagan teab . . .? Kui õige tõesti torkaks Ülesoole. See küll läheb tükk tuldud teed tagasi, aga mis sellest — ühte ja samasse jaama jõuame kord kõik. Kas pole õigus, härra Kiir?”

„Te vist kõnelete surmast, härra Kippel? Kas teate; olgu see elu nii hapu kui ta on, aga surra ma ei taha. Ei, uskuge, ma räägin päris õiglaselt. Las kiit-
leb mõni teine, et ta ei karda surma, aga nii, nagu ma siin seisan: mina kardan.“

„Põletame Ülesoole!“ jälle kohendab ärimees pampu. „Egas meid seal ei oota surm. Kui arvate, et minagi otsin ja ootan surma — siis te eksite. Meie paremad päevad on alles ees. Jah, vahel tulevad niisugused jändrikud mõtted, aga . . . einoh . . . Eriti tuleb siis pähe säärane tohuvabohu, kui sulle kipuvad kallale külakoerad, naksavad reiest; siis tekib niisugune tunne, otsekui oleksid üleaurune siin maailmas. Aga see möödub. Lähemast metsasalust lõikame endile head kasekepid. Põletame härra Tootsi juurde! Aga ootame veel natuke — las see vanamees läheb mööda; see, kes seal tuleb.“

„See . . . hehee . . .“ itsitab Kiir, „on ju meie vana sõber ja ldrakai Lible. Ta ju on, mis ta on, aga selles vanaduses ta enam pole hädaohtlik. Ootame, eks näe, kuhu ta trügib.“

Nad ootavad. Ärimees Kippel süütab kustunud sigariotsa ja koputab oma säärsaapaid vastu maantee konaraid, kaabib veidi, nagu noor täkk, olles sõiduvalmis. Lühikese jopiga ja pruuni läki-läkiga varustatud kellamees läheneb.

„No tere-terekest, meistrihärä!“ sõnab juba eemalt. Tema silm näeb veel üsna hästi.

„Tere jah, Kristjan!“ vastab Aadniel. „Kuhu nüüd?”

„Ah mina või? — Lähem Ülesoole.“

(Järgneb)

Vilsandi linnud

Tuletorni ülem ja lindude hooldaja Toom hauduvat emahakka silitamas

K. Pärna

Vilsandi

Vilsandi on kuue km. pikkune ja paari km. laiune saar Saaremaa lääneranna lähedal madalas rannikumeres. Saar iseenesest on kehavõitu pinnaga pae- rahu, mis arvatavasti alles mõned aastatuhanded tagasi oma kõrgemate kohtadega veepinnale on ilmunud. Vilsandi kõrgemad kohad ulatuvad praegu vaid 4 kuni 5 meetrit üle merepinna.

Vanasti oli Vilsandi saar Loona, Karjala ja Kergu mõisa ning Kihelkonna kirikumõisa omandus. Need mõisad kasutasid seda karjamaaks, elanikuna esines siis seal ainult karjahoidja. Maajagamise ajal jagati Vilsandi maa tema tegelikkude harijate vahel. Praegu on saarel 31 talu 169 elanikuga. Taludel on põldu vähe. Silmatorkavamaks maastikumotiiviks on kadaka- tega kaetud karjamaa. Paaris kohas esineb ka kidura- võitu männimetsa.

Saare läänerannal asetseb Vilsandi tuletorn Eesti Punaseristi päästejaama ja meteoroloogia abijaamaga. Sealse ranniku lähedal meres aga on tibatillukesed Vaika saarekesed, millel leiduvad aukartust äratavad suured merelindude kolooniad. Need linnud on teinud Vilsandi niivõrra kuulsaks, et suveti sinna igast kaarest turiste kokku voolab ja nende vastuvõtmiseks tuli ehi- tada eriline hoone. Uues turistidekodus, mis avati 6. juunil k. a., on üks üldruum meesturistidele 10 voo- diga ja teine samasuur naisturistidele. Peale nende on seal veel 2 väikest tuba, kumbki kahe voodiga.

Vilsandi tuletorn ja turistide kodu

Vilsandil on esindatud enamik Eesti rannikuvetes leiduvaid merelinde, nagu seda on kajakatest mere- lõmmu-, kala- ja naerukajakas, siis tiire, rõõvtiire, tildreid, meriskeid, mitmesuguseid parte, koskleid, vaeraid, varte, tutkaid jne. Arvuliselt on kõige enam kajakaid, nende parv koosneb sageli sadadest indiviididest, kelle kisa kõrva ähvardab lukku panna. Kuna enamik siinsetest lindudest on täisverd ning elupõlised mereelanikud, tarvitavad nad maad vaid pesitsemiseks. Et siinne ala looduskaitse ja vastava hooldaja alla kuulub, on nende olemine hästi kindlustatud. Vilsandi lääneranna väikesed paesaarekesed, mida kokku Vaigasteks nimetatakse, on otsekui üle külvatud linnupesadega. Neile linnuliikidele, kes pesitsevad enam-vähem kinnistes ruumides, on hooldajad paeplaatidest valmis teinud hulga koopaid ulaluseks. Ühele saarekesele on ehitatud isegi mitmekordseid linnumajakesi, mis igast küljest täis on sissekäike sulushaudjate erakorteritesse. Enamik linde pesitseb omasugustega koos ühes rajoonis. Ülemise Vaika lääneserval vastu avamerd pesitsevad teistest kajakatest tunduvalt suuremad naerukajakad, Mustal Pangal on tiirude pesitsemisala jne.

Lindudest omapäraseim on hahk. Seda umbes kodupardi suurust lindu pesitseb siin õige rohkel arvul. 1909. a. on siit leitud ainult 2 haha pesa, kuid nüüd on neid üle 700. Väga isevärki on hahkade perekonnaelu. Isalinnud jätavad kohe pärast mesinädalaid emalinnud siia paesaarekestele hauduma ja lendavad ise ära kaugele merele, kus nad koos teiste isastega täielist poissmeheelu elavad ja lõbusalt aega mööda saavad. Isegi magatakse merel. Emalinnud tehku oma pesade ja poegadega mistahes, see ei puutu neisse. Siinse linnuriigi hooldaja, kohaliku tuletorni ülem Toom, kes on teeninud siin juba 1909. a. alates, jutustab turistidele lahkesti põnevaid lugusid oma lemmikutest, kellega ta nii pika aja jooksul on ühte kasvanud. Toome väsimatu hoole ja töö tulemus see õieti ongi, et Vilsandi on muutunud üheks turismi keskuseks Eesti läänepoolsel serval. Turistide kodu avamispäeval külastas Vilsandit ka Taani saadik Eestis.

Olgu veel lisatud, et siinne päästejaam on 40 aasta jooksul päästnud 92 inimese elu.

A./l. »Loodi« kapten Tõnissoo merel kompassi jälgimas

E. T. Ojanurme

Seal, kus naine kõnnib adra taaga

Vormsi on huvitavamaid saari Eesti vetes, huvitavamaid selles mõttes, et siin on säilinud vanad rootsi rahvariided, kombad, keel ja meel. Pindalalt mitte just väike, moodustab ta ühe Läänemaa valdadest. On igapäevases laevaihenduses maakonnalinna Haapsaluga. Tunnike sõitu siit kuurordist, ja me olemegi katnud 10 km ilusat mereteed Haapsalu laidude vahel Sviby sadamani. Seetõttu on Vormsi kujunenud Haapsalu patisakste armastatumaks väljasõidukohaks.

Vormsilased ei ole jõukad; nad elatavad endid kalapüügist, põllundusest ja meresõidust. Põllud on kohati niivõrd tihedalt täis suuri kive, et peab imetsema, kuidas viljakõrs nende vahelt leiab väljapääsu. Saarel valitseb veel omapärane maa jaotuse-süsteem — siilupõllundus. Talud on jagatud üksikuteks siiludeks, milliste arv ulatub kolmekümneni. Seda on vanasti vaja olnud selleks, et ühelgi talul poleks nurisemist maa halbuse üle, nii on head ja halba põldu ja heinamaad igahel. Mandril

Vormsi naised ikka ja alati sukavarrast vee-retamas

on säärane primitiivne lapimaa-süsteem kaotatud, vormsilased hoiavad aga oma kümnesammulisi siile edasi.

Kevadel lähevad mehed merele raha teenima, kodune põllutöö jääb aga naiste hooleks. Vormsi põllul ei näe ühtegi meest, küll aga punasukalisi naisi, kes kõnnivad adra, saha, äkke või mõne muu põllutööriista järel, sukavarras peos. Sukka kujub Vormsi eit igal võimalikul juhul; kui põllul hobune puhkab, liiguvad kündja näpud nobedasti sukavarda küljes. Taludes on terved kirstutäied sukki, milliseid müütatakse Haapsalu laadal või hoitakse tütrele veimevakaks.

Sukad on kujutud villasest lõngast kahevärvilistena — punane ja valge. Vormsi naisel on auasjaks, kui tal on jämedad jalasääred. Kellele aga loodus rasva jalgade ümber pole andnud, sellel tuleb kolm kuni neli paari sukki jalga panna. Niisuguseis sukis ja iseviisil tehtud pastlais kõnnib vormsilane ka suvel kuumal ajal.

Seelik on samuti villane, mis pliseeritakse tulises leivaahjus. Ainult ülemine kehaosa saab normaalselt õhku, kuna seda katab õhuke sitspluus ja samasugune hästi kirev pearätt.

Kõnekeeleks on vormsilastel rootsi keel, mis aga täielikult ei ühtu rootsi keelega. Mehed mõistavad ka eesti keelt, sest nad on merel ja mandril kartuleid ostes kokku puutunud eestlastega; naiste hulgas on riigikeele mõistjaid vähe, või siis nad saavad sellest ainult aru, kuid vastu rääkida ei mõista.

Vormsilased on suuremad lääneranniku kartulieksportöörid, vedades seda kaupa Soome ja Rootsi. Samadesse riikidesse veavad nad ka õunu.

Vormsi saarel valitseb veel tuuleveskiidüll. Kui puhub kõva meretuul, on saar liikuvate tiibade meri, sest tuulik on igal talul. Selles veskis tuleb jahvatada kõik majapidamiseks tarvisminev jahu, ainult saiajahu käivad vormsilased talvel üle jää Haapsalus jahvatamas. Mootorveskit saarel pole.

Keset saart asetseb luteriusu ja ap.-õigeusu kirik. Esimene on vanim saarekirik Eestis, ehitatud aastal 1219. Seal leidub puust nikerdatud kallihinnaline pühakuju, millesarnaseid on üks vist veel Saksamaal. Kuju rahalist väärtust hinnatakse kahele miljonile sendile.

Varem puudus saarel haigla, möödunud suvel saadi ka sellest puudusest üle Rootsi riigi toetusel, kes kinis kaugetele verevelledel moodsad haiglatarbed.

Haavad, mida lõi mõni aasta tagasi Sviby küla maha põlemine, on ka juba unustushõlma vajunud, ning kil-

lute rootsi rahvast võib rahulikult edasi elada ja töötada Eesti pinnal. Tema kultuurilist arengut tagab omakorda rootsi eraühisgümnaasiumi ja keskkooli edurikas tegevus.

H. Mugasto puulõige
Fr. Tuglase novellikogust «Kuldne rõngas»

Mõtteid Hando Mugasto loominguist

H. Mugasto puulõike Fr. Tuglase novellikogust »Kuldne rõngas«

takse meie kujutava kunsti arendamisega...

Eesti graafika arengule jääb Mugasto ootamatu surm raskeks kaotuseks selles osas, kus küsimus on originaalgraafilisest tehnikast — puulõikest. Praegu tundub see kaotus peremehe kaotusena, kes korraldas suure hoole ja armastusega oma majapidamist, — viis selle majapidamise õitsengule ja kadus siis järsku, jätmata oma pärandile õigeid ja suutelisi järglasi. Vähemalt puulõike illustratsiooni alal oli Mugasto täieliselt peremehelikus seisukorras.

Mugasto ei olnud esimesi meie kunstnikke, kes algas teotsemist puulõike alal. Selles tehnikas olid peale möödunud sajandi balti kunstnikkude teotsenud ka rida eestlasist jõude nagu Carl R. Jakobsoni vend — Eduard Jakobson, hiljem Märtn Pukits jt. Ka tänapäeva kunstnikkudest on rida vanemaid ja keskikka kuuluvaid jõudusid, kellelt leidsime juba enne Mugastot huvitavaid graafilisi lehti puugravüüris, nagu A. Roosileht, J. Vahtra, M. Laarman jt. Eelnimetatuile ei kujunenud aga selles tehnikas väljenduslaad ja loomingu valitsevaks. Kuid Mugastole küll. — Temal oli viima-

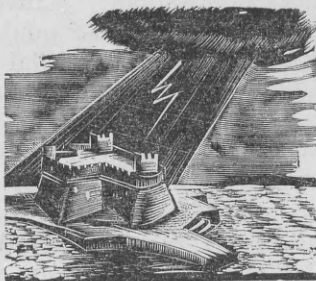
seil aastail puugravüür otseses mõttes kutsealaks ja väljendus- tehnikaks. Ta loomingu populariseeris ja ta tegevust juhtis eeskätt — puulõike. Teda võib nimetada sõna parimas ja lähemas tähenduse puugravööriks ja ta puugravüüride põhjal võib otsustada loomingu laadi ja ulatust kartmata, et väärtuslik ta toodangust jääks tähele pannemata. Selles mõttes on Mugasto esmakordne nähe meie graafikapöllum.

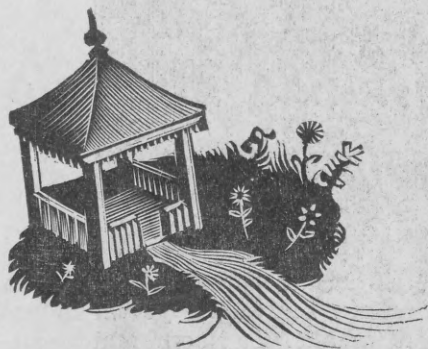
Mugasto ei alanud oma kunstnikukarjääri puugravüüri harrastuse ja viljelemisega — ta lõpetas sellega väljakujunud kunstnikuna oma loomingu.

Mäletan Mugastot aastat kümme tagasi kunstikooli Pallasel noore õpilasena oma ateljees. — Siis pidi ta harjutama maalimist, vastavalt kunstikooli õppekavale. Aga kuivõrd vähe oli tal huvi lahtise ja vaba värvikäsitle vastu! Ja kuivõrd suuri kalduvusi ta avaldas vormi stiliseerimiseks ja maaliülesannete joonistuslikuks muut-

Suve möödudes — kui sügisel taas algab meie kirjanduslik elu ja kirjanduslik tegevus, siis neil kirjanikkudel ja kirjutajail, kel on olnud huvi ja tahtet oma tooteid illustreerida — kerkivad uuesti mõtted Hando Mugasto puudumisest. Ja jäädavalt tööpöllumult lahkunud kunstnikust kajastub teiselgi edaspidi mõtteid: seal, kus oodati eksliibriseid, kus telliti auaadresse, kus sooviti saada puulõike tehnikas kas kutsekaarte, õnnesoove või muid sedalaadi töid. Aastate järele ta tegevust asendavad tegelikus töös teised kunstnikud-graafikud. — Hando Mugasto loomingu aga säilib lähedasena siis vaid seal, kus kunsti kogutakse, graafikat harrastatakse ja kutseliselt teotse-

H. Mugasto puulõikeid J. Sütiste luuletuskogust »Südasuvi«

miseks selle kaudu, et ta tähele panemata jättis reaalsed tunded ja rikkad värvivarjundid loodusest. Säärane mõestatud stiliseerimise kaldumus, nagu see avaldus Mugasto juures, on tavaliselt põhiloomult graafikutele iseloomulik. Tänapäeva graafiline suund on igati abstraktsem ja intellektuaalsemgi kui kaasaja maalikool, kus temperament ja meeleoluline tunnetus ning tehnika lõpsakus leiab avaldust.

Kui M. kunstikooli lõpetas, oli kõigile selgunud, et ta on puhtverd joonistaja ja graafik. Küll oli ta vahete-vahel valmistanud maaliliselt mõjuvaid ja tunnetatudki akvarelle ja autotüüpiaid, aga nende tootmine kuulus rohkem kunstikoolis töötajate tegevuse heasse tooni kui isikupärasusse. Mida ta kunstikoolist tõeliselt väärtuslikku oli omandanud, — see oli — vaba kunstiline maailmavaade kaasaja probleemidele, oskus neid sisuliselt hinnata ja neist olulist eraldada ning sellest õpida.

Tubli töömehena arendas ta iseseisvalt hea lõiketehnika. Et tehniliste võimete omandamine toimus tegelikkude töötellimiste kaudu, siis kujunes see suurema siduvuse ja järjekindlusega ta loomingu loomulikuks osaks. Teednäitavaks teguriks on selles arengus olnud tänapäeva vene graafika, kus puugravüür esineb peamiselt kunstipärase trükitoote loomisel. Kuid nende mõjustiste isikupärasust kahjustavast nähtusest on Mugasto jäänud puutumata rohket omaaineliste trükitoodete

H Mugasto
puulõikeid
Fr. Tuglase
romaanist
»Väike
Illimar«

kaunistamisega. Mugasto loomingu, see oli — kunst igapäevast elust, loomingu, mis alati seotud teenimisega, töötellimistega. Sellega ongi seletatav Mugasto rutuline omapärase tehnilise käsitluslaadi väljakuju-

nemine vaatamata ta ühekülsele suhtumisele vene graafikasse alguses. Üksi „Kalevipoja“ illustreerimisest on piisanudki, et võõrad ained ja motiivid taanduksid lõplikult ta mõttekäigust.

Ta on teinud virgalt ja rohkesti tööd. Laarman toob oma „Puulõikes“ ühe huvitava meeldetuletuse puulõike sisulisest ja materjaalsest väärtusest keskaja lõpul Saksamaal: „Selle maailma suured ja vägevad laskid trükkida oma puulõikeportreid, keiser Maximilian jäädvustas oma elu ja teod suuris puulõikeväljaandeis, millede kallal olid ametis oma aja nimekad kunstnikud. Mõned harvad vaid selle aja suurist kunstnikest pole joonistanud puulõikureile. Et puulõige oli lugupeetav ja paljunõutav, siis ta oli majanduslikult tasuv. Tolle aja suur maa-

lija Dürer kaebab ühes kirjas, et talle altarimaalingu eest lubatud 300 floriini asemel makstud ainult 200. Ja ütleb edasi, et kui ta selle aja oleks kulutanud puulõikele, oleks ta nüüd 1000 floriini võrra rikkam.“ Aga Mugasto ei elanud renessansi tulekul ja õitsengul. Tänapäev makstakse puulõike eest mitte kümme korda rohkem, vaid ligi sada korda vähem maalist. Ja kui kultuurkapitalist toetuse andmine on keskpäraselegi maalijale mõeldav, siis andekamalegi graafikule on seal vähe lootusi. Sellega on seletatav, et inimene täis lootusi ja väljavaateid saab kolmekümne-aastasena südame-

rabanduse pingutavast tegevusest ja uneta töörohkeist öist.

R. P.

Soome-Eesti sild saab tõsiasiaks . . .

14.—18. juunini s. a. Helsingis peetud Eesti-Soome ühiskoolikongress kujunes tõeliseks suursündmuseks kahe vennasrahva õpetajaskonnale ja jättis osavõtjaisse sügavad jäljed. Kõnesoleva koolikongressi korraldajaina toimusid ühelt poolt Soome Rahvakooliõpetajate Liit ja mitmed pedagoogilised ühingud ning teiselt poolt Eesti Õpetajate Liit. See asjaolu garanteeris kongressist haruldaselt elava osavõtu, üle 700 inimese, kellest pool oli sõitnud Eestist. Osavõtjate mahutamise ja tööle rakendamise oli Helsingi hiigelkoolimajade ja muude ruumide juures kerge asi; töö läks algusest peale libedasti ja kava järgi, loengud vaheldusid ekskursioonidega ja matkadega väljaspoole linna.

Teatavasti on Soome-Eesti koolikongressidel (koulukokous) peamiselt kaks ülesannet: 1) valitud referaatide,

näitetundide ja pedagoogiliste näituste abil mõlema-poolse vennasrahva koolitöö viljeldamine ja 2) hõimutöö harrastamine. Kuigi ametlikus kongressikavas ei olnud need ülesanded mitte just võrdsele esindatud ja suurem rõhk langes näiliselt esimesele osale, möödus kogu kongress ometi väga intensiivse hõimutöö tähe all. Ja see oli suurema osa osavõtjate seisukohast kõige tähtsam saavutus. Kitsamas ringkonnas, omavahel ja isiklikel kokkupuuteil õpiti tundma üksteist ning siis oli omavahel nii palju „puhuda“, küsida, kosta, seletada. Lõpuks siirduti koos isegi maale laiali, et paremini tundma õppida Soome õpetajate elu ja töötingimusi.

Eesti õpetajate üldarvamine kongressist oli, niipalju kui võis kuulda, väga hea. Kongress pakkus rohkesti uut koolitöö praktikas ja äratas osavõtjais uut hoogu

H. Mugasto puulõige
Fr. Tuglase novellikogust
»Kuldne rõngas«

H. Mugasto kalm Tartu-Maarja surnuaial

Vaba omaabi võidupüha

Iga aasta juuli esimesel pühapäeval pühitseb ülemaailmeline rahvusvaheline ühistegeeline organisatsioon vaba omaabi võidupüha. See sünnib traditsioonilise solidaarsuse avaldusena igas kultuurriigis, kus ühistegevus vähegi arenenud.

Võitluses inimkonna hüvede eest ei ole ühistegevus kunagi kaaluvamat osa mänginud kui just praegusel murranguajajärgul — ajajärgul, mil välja jõutakse majanduskriisi ajastu tarbeainete hävitamiselt esmajärguliste tarvete hinnatõusule ning mil seni kõikvõimas kuld on sattunud hinnalanguse hädahoitu ning kannatab üleproduktiooni all. Seepärast omab ka ülemaailmeline ühistegevuspäev tänavu erilise tähtsuse ühistunde arendajana ja kinnitajana.

Eestis pühitseatakse ülemaailmist ühistegevuspäeva Ühistegevuskoja algatusel 17/18. juulil Pärnus, kuhu sõidavad üle maa kõikjalt kokku ühistegeelased ühistunde süvendamiseks ja ühiste sihtide ülesseadmiseks, et arendada meie majandust rahvuslikus suunas ja luua tegu võimsat rahvuslikku kapitali.

Ühistegevus kui niisugune on alati olnud ning on praegugi üheks oluliseks osaks meie rahvuslikust liiku-

misest. Sellele kohale on ühistegevus tõusnud ainult seetõttu, et ta on alati eesti majanduselu arendamise kõrval ka eesti vaimuelu arengut jälginud ja toetanud. Omal ajal oli ühistegeelistel asutistel ilusaks traditsiooniks kujunenud tegevusaasta lõpul puhaskasu jaotamisel ka eesti kultuurilisi ettevõtteid meeles pidada.

Et püsida oma senisel tähtsal kohal meie rahvuslikus elus, selleks ei tohi ühistegevus praegugi unustada meie rahvusliku kultuuri toetamist. Praegusel silmapilgul on kõige sobivam oma toetust juhtida just eesti raamatule. Raamat on kahtlemata tähtis kultuuritegur ning praegu on eesti raamat väärtus rahvuskultuurilises mõttes eriti kõrge. Teiselt poolt ei ole aga sugugi saladuseks see, et krediitide puudusel meie avalikkudes ja kooliraamatukogudes on tekkinud raamatuaasta propaganda õhutusel paremate algupäraste teoste lugejaist otse sabad. Ühistegevus, vaba omaabi, mis on suutnud kõrvaldada meie elust kõik leivasabad, peaks leidma võimalust rakendada oma võimeid ka vaimuleiva-sabade kõrvaldamiseks.

J. Sisask

hõimutöö süvendamiseks, vennasrahva keele ja kultuuri tundmaõppimiseks. Soome juhtivate hõimutegelaste kiituseks peab ütleva, et viimased tegid kõik võimaliku eesti õpetajate kohtlemiseks heade sõpradena, vendadeõdedena, ühispere liikmeina. Erilise lahke tähelepanu osaliseks sai kongress ka Soome Vabariigi Valitsuse poolt, kuna Soome haridusminister U. Hannula võttis isiklikult osa kõigest kongressi üritustest. Koosviibimisel välisministeeriumi esindusruumides viibisid isegi Soome Peaminister prof. Cajander, Uusimaa maahärra kindral Helenius ja mitmed teised valitsusliikmed. Väga südamliku, sütitava ja hästi läbimõeldud kõnega soome-eesti sillast esines kongressi lõpul Suomenlinna kindlusevallidel pr. L. Vesterinen, kelle kõne järele kinnitati kolmekordse „elaguhüüdega“ truudust hõimuaatele ning sooviti vastastikku „jälleägemist“ Tallinnas 1939. a. suvel.

A. Parts

Hundinuiad Emajõe kaldavees

Lk. 209 järg

tähtis osa. Masskaupade vedu tuleb veeteed pidi tulevikuski palju odavam kui raudteel ja maanteel, sellepärast on ka Eesti riik osutanud suurt tähelepanu sisevete teede korrashoidmisele, mis varem täiesti puudus. Emajõe veeteede süsteemi kogupikkus (koos Narva jõega) on umbes 500 km, mis kaugele mandri sisse ulatudes üksi näitab tema suurt rahvamajanduslikku erikaalu. Ainsa takistusena on sellel teedevõrgul ees Narva kosk, mis katkestab otsese ühenduse merelaevandusega. Sellest omaette veeteest on tähtsam osa Emajõe Tartust Peipsini ühes Peipsi ja Pihkva järvega, kus liigubki suurem osa meie sisevete laevu. Muistsest ajast on pärit sinne omapärane sõiduk — kohmakas lodi, ning alles a. 1880 ilmus siia esimene aurik, nimega „Peipus“, mis hakkas korrapäraselt ühendust pidama Tartu-Pihkva vahel. „Eesti Laevade Registri“ andmetel koosneb meie sisevete kaubalaevastik umbes 11 reisijate- ja kaubaveoaurikust, 10 veduraurikust ning 58 lodjast ja praamist, kusjuures arvestamata on veesõidukid alla 20 br. reg. tn. mahuga. Kaugelt suurem osa neist liigub Emajõe-Peipsi teel. Suurema osa siin veetavatest kaupadest (90%) moodustab mets ja ainult 10% segakaup. Peale autode võistleb nüüd laevadega veel ka Tartu-Petseri ja eriti Sonda-Mustvee raudtee, mis palju laevade metsavedusid endale võtab.

Tagasimine selle kaubateede liiklemises ei tohi aga põhjustada teda unustusse jätma. Peaks mõeldama sellele veeteede otseühenduse soetamisest merega kas kaudu Narva kose, või kanaliga Peipsist üle Viru põlevkivirajooni Soome lahte, mille kasu oleks mitmekordne. Samuti tuleks uuesti elustada läbikäimist Pihkva, Oudva ja teiste Peipsi ääres asetsevate Venemaa keskustega, mis võiks uue tõusu tuua siinsel laevateel. Igal juhul jääb aga kohalik tähtsus ikkagi alale sellele veetele, kuigi ta ei läbi just rikkaid maakohti.

Laevade arv on ühenduses elu raugemiseiga Emajõel ja Peipsil samuti tublisti vähenenud. Eriti lotjade arv kahaneb kiiresti, kuna nende le peale puude ja kivide veo enam peagu mingeid muid vedusid jäänud ei ole. Suurimaks Emajõel liikuvaks laevaks on praegu a/l „Vanemuine“, 174 br. reg. tn. Harilik Emajõe lotjade suurus on 70—80 br. reg. tn., on aga ka suuremaid, näit. suurim praegune Emajõe lodi OBL — 143 br. reg. tn.

Kuigi varemadel aegadel oli liiklemine Emajõe veeteel väga elav, ei pööratud selle tee korrashoiule mingit

tähelepanu. Alles Eesti omariikluse ajal on asunud jõe puhastama salakividest, madalikkudest ja kärestikkudest, on teda süvendatud ja õgvendatud ning üles seatud korralikud veemärgid, isegi tuleboid ja plinktuled. Samuti on korda seatud sadamad, ehitatud muule jne. ning nüüd on kogu Emajõe veetee liinil võimalik ohutu laevasõit, kuigi veel pole lõpule jõutud kõigi kavatsatud ja vajalikkude töödega.

Suur on sügava ja veerikka Emajõe praktiline tähtsus liiklemis- ning kaubateena. Selle kõrval on Emajõe veed ka teisiti palju kasu saanud oma ümbruskonnale. Hea parvetustee, paljudele kaluritele peatoiduse andja, suur veejõud veskitele jne., see kõik teeb elu temal veel mitmekesisemaks. — Tartu ei omaks kindlasti mitte säärast tähtsust eesti linnade seas, kui tal ei oleks olnud tuiksoont Emajõe. Sellepärast nimetataksegi Tartu teise nimega Emajõe Ateenaks, mis märgib linna lahutamatu ühtekuuluvust Emajõega. — Kõige enam tõendab aga Emajõe veetee tähtsust see, et tema voogudel isegi sõjalaevastikud on teotsenud ja löödud „merelahinguid“. Juba vanast kaubatee algusest peale on siin kahtlemata relvastatud laevad liikunud, mis hilisemal ordu-venelaste-rootslaste võitlusajal korrapärasteks lahingulaevastikkudeks on arenenud. Kuulus ordumeister Plettenberg organiseeris siit mitu korda suure hulga sõjalaevadega kallaletungi ja blokaadi Pihkvale ning Vene-Rootsi sõja ajal löödi veelahinguid otse Peipsi-Tartu vahelisel jõel.

Vabadussõja ajal teotses meie Emajõe-Peipsi laevastik samuti agaralt. Sõja alguses kuulusid sellesse laevastikku suurtükilaevad „Taara“, „Vanemuine“ ja „Uku“, mis Tartu vallutamisega langesid jõesadamasa eesti vägede kätte, kuna venelased talvel ei saanud laevu ära viia. 1919. a. aprillis oli jõutud laevad seada sõidukorda ja algas Peipsi laevastiku sõjaline tegevus, mis toimus peamiselt maaväe abistamisena pommitamise ja dessantide maalesaamise näol. Tähtsamad sõjalised operatsioonid sooritati venelaste laevastikku pommitades Raskopellis 3. mail, Oudova pommitamisel 13—14. mail, a. l. „Pikkeri“ vallutamisel 20. mail ja a. l. „Ahti“ vallutamisel 21. mail. Samuti oli laevastik aktiivselt tegev Pihkva vallutamisel 26. mail — See laevastik on Ema-

Enn Kippel: „Kui Raudpea tuli“ I

Oma kolmanda romaaniga on Enn Kippel asunud kujutama ühte dramaatilisemat ja kurvemat pööret eesti rahva elus, seitsmeteistkümnenda ja kaheksateistkümnenda aastasaja käänakut, mil lõppes „vana hea rootsi aeg“, ja algas orjaa ja raskem järk vene kotka tiiva all. See vägev tormihoog, mida ajaloo tuntakse Põhja Sõja nime all, oli nagu sissejuhatus algavasse aega, kust midagi head loota ei olnud. Venelastele alati omane olnud jõhker ja toores sõjapidamisviis ilmneb ka selles kauakestunud võitluses; tarvitseb ainult lugeda kaasasgeet kroonikut Kelchi, et näha seda tapatalgude süstemaatilist sooritamist, millega vene kindral Šeremetjevi sõdurid Peeter Suurele akent Euroopasse rausid. Küll võitis Karl XII a. 1700, novembris Narva all venelasi, kuid ei kasutanud seda hiilgavat võitu, et soodsat rahu sõlmida. Peeter I oli aga praktiline geenius, kes ühe häbitava kaotuse järgi meelt ei heitnud, vaid asja ikka jätkas, kuni ring uuesti oli käidud ning Vene riik Lääne-mere idakalda peremeheks saanud. Eesti rahvale tähendas see suurvõimude heitlus ainult tema tunduva osa hävinemist sõjamõllus. Maa idaosad (eriti Viru-, Tartu ja Võrumaa) jäid peagu täiesti inimestest lagedaks ning maarahva füüsiline ja materiaalne jõud hävis hulgakas ajaks sootuks.

Sellel Põhja Sõja hiigeltulekahju taustal toimubki Enn Kippeli uue romaani tegevus. Peab ütlemale, et kirjanikul on hästi õnnestunud sisse elada sellesse olustikku, mis valitses üle kahe sajandi tagasi. Kippel ei ole ülesandeks seadnud jälgida kogu Põhja Sõja sündmustikku ega anda laiemat kujutust ühiskondlikust ning rahvuslikust võitlusest. Romaan haarab sündmuse õieti üsna kitsalt. Kuid selles ilmneb Kippeli haruldaset tugev jutustamisanne, oskus siduda tegevuse- ja intriiginäidike ja suur hoog ning elulisus, mis lugejat kaasa kisub. Romaan on hästi keskendatud, kompositsioonilt (niipalju kui saab otsustada ühe osa järele) ühtlane ja

jõele-Peipsile jäänud praeguseni ning Tartul on oma sõjasadam, mille tõttu linnas liiguvad alaliselt eesti sõjalaevade madrused, andes maasüdame linnale, Tartule, pisut mereäärset hõngu.

Kõige selle praktilise kasu ja tähtsuse kõrval on aga Emajõe elul veel teine külg, mis eriti meie päevil hoogu on läinud. See on Emajõgi meelelahutuse, süsta- ja purjehiteena, õngespordikohana, ujumis- ja suvitusparkadena. Selles osas on Emajõgi suurelt jaolt veel leiuamata ja ootab oma avastajaid. Sest palju on neid matkajaid, kes võtaksid kätte paadi ja rändaksid üles Võrtsjärveni või laskuks alla Peipsile, või katsuks kõrvalde põigata mõnda jõe haru mööda? Ja ometi on säärane suvitussõit mitte üksnes õpetlik, vaid ülimal määral huvitav ja uusi muljeid ning vabadust pakkuv. Säärase matkaga võib meie oludes võistelda ainult meresõit piki Viru randa või lääne saarestikus.

See Emajõe avastamine areneb aga hoogsalt. Ei maksa kõnelda Tartu ujulast või „kuurort Luhast“, kus igal päikesepaistelisel suvepäeval vett, õhku ja päikest naudivad tuhanded inimesed. Palju enam käib see avastamine tuhandeid matkajate radadel üles ja alla. Rahvaväljasõidud ligidale ja kaugele, sõude- ja jahisport, või vast kõige huvitavam veel nädalalõpuretk kusagile omaette, vaiksesse nurgakesse, kus võid paadi kaldale kinnitada või süsta kuivale tõmmata ja õõbida sealsamas või ligidases küünis — kas on veel midagi huvitavam nädalalõpu veetmiseks leida?

Emajõgi — see on maailm omaette, mis ühendatud paljude teede ja paljude meelelahutusvõimalustega. Juba eesti rahva muinasjutud kõnelevad temast suure südamlikkusega, asetades siia kallastele Taara tammiku ja laulujumal Vanemuise asukoha. Ning see eestlaste maa südame jõe ja tuiksoone tähtsus jääb temale kahtlemata tulevikuski.

Nemo

terviklik. Selle tegevus suundub kindlat ja pidevat rada oma lõpu poole.

Pearõhk on asetatud Virumaal toimuva sõjasõidu poolt pillutatud rahva saatuse jälgimisele. Jõhvi mõisa talupojad eesotsas ajaloolis-legendaarseks kujuks saanud Ronga Tehvaniga ja tema perega on kogu romaani peamised kandjad. Neile seltsib Vene, veel rohkem Rootsi Raudpea vägede tegevus. Selle kauge mineviku taha kadunud aja uuesti elustamiseks on Kippel usinasti lugenud peajasjalikult kroonikalist ja memuaarilist materjali. Ta on püüdnud anda võimalikult tõetruud pilti nii ajaloolistest sündmustest, tolleaegsest sõjatehnikast kui ka olustikust. Ning seda rekonstruktsiooni võib tunnustada hästi kordaläinuks, kuigi eriti viimases osas on vaieldavaid küsimusi. Tundub aga, et on jäetud kasutamata väga rikkalik puhtarhiivmaterjal, mida näiteks meie Riigi Keskarhiiviski tolle aja kohta leidub väga rohkesti. Käsitlusele oleks võimalik olnud anda tugevamat ideelist alust, kuna eesti rahvas kahtlemata selleski võitlusest osa võttis vähemalt oma soovides ja püüetes, mis tavalises ajalookäsitluses oma väljapaistvate sündmuste puudumise tõttu on nähtamatu. Selles mõttes võibki teha romaanile suuremaid etteheiteid, kuna siin puuduvad põhilised head ühiskondlikku romaani iseloomustavad omadused. Nõudlik lugeja võib täie õigusega küsida, miks on siin romaanis rabelema raken-

datud see rahvas kuningaga alates ja talusulasega lõpetades.

Ometi ei häiri see raamatu lugejat sugugi nii segavalt. Kippel ei armasta ideid, ta ei filosofeeri ega mõtiskle, ta laseb tegevusel areneda segamatult ning tema ideed ja põhitõed peavad lugejale selguma inimeste saatusest, nende tööst ja tegevusest. Selle tõttu ei ole raamatus tugevat mõttelist tihedust, selle vastu aga head rühti, jutustushoogu, rahvapärast dialoogi ja põnevust.

Stiililt ja keelelt on Kippel taotlenud teatud määral tolleaegsete kroonikate laadi. Üksikute episoodide valikus ei ole ta langenud taga ajama veriseid ja jõhkraid stseene, mida allikates leidub väga ohtrasti. Üksikute puudustena häirivad siin-seal liiga otsitud seiklused, mis ei arene orgaaniliselt sündmustest ega ole usutavad (näit. Imbi sattumine Jõhvist Laiusele, tuntud sõdurite anekdotot kuningast ja unisest valvurist jne.). Samuti on liigselt idealiseeritud kuningas — Raudpea — ja ka talupoeg — Ronga Tehvan, mis muidu ajaloolis-realistlikule raamatule asjatut romantikat peale puistab.

Kokkuvõttes aga õnnestunud ja huvitav raamat, millel meie kirjandusturul kahtlemata on edu. Märkida tuleks lõpuks veel raamatu väga õnnestunud välimust.

Perenaised!

Konserveerige
aegsasti

marju, aed- ja juurvilja

Weck-, Rex-purkidesse ja hoidis-pudeleisse!
Kõik abinõud selleks soodsalt saadaval

A.-S. „D. MIRVITZ ja POJAD“

Tallinn, Tartu,
Estonia pst. 13, tel. 304-61. Raekoja tn 6, tel. 3-83.

T A P E E T E

alates 14 sendist rull,
**koolitarbeid,
trüki- ja pak-
kimispaberit**

ostate
suurel ja väikesel arvul

PABERIAARIST KODUMAA
Tartus, Aleksandri tän. 10, telef. 7-87

Lotos-Henna

SHAMPOO-juuksevärvid värvivad juukseid lihtsa pesemisega igas soovitud nüansis (19 eritooni) pesukindlalt

Henna-Persian

kulmuvärvid must ja pruun on loomuliku tooni poolest ainulaadsed oma ehtsuses, lihtsad käsitamises ja pesukindlad.

AINUVALMISTAJA EESTIS

Keemialaborat. „**Takema**“
Tartus

„Tänapäev“ ilmub kord kuus. Tellimishind aastas (12 nr.) kr. 3.60, poolaastas kr. 1.80, veerandaastas kr. —.90
Üksiknumber 35 s.

Toimetuse ja talituse aadress: Tartu, Gustav Adolphi 8, Noor-Eesti, telefon 2-66. Toimetaja kõnetund igal äripäeval k. 11—12.

Tarvitamata jäänud käsikirju alal ei hoita. Käsikirjad saadetakse tagasi, kui selleks on lisatud vastaval määral postmarke.

Vastutav ja tegev toimetaja: JAAN KÄRNER.

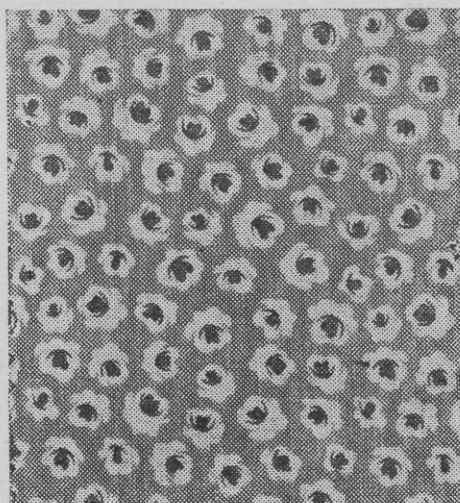
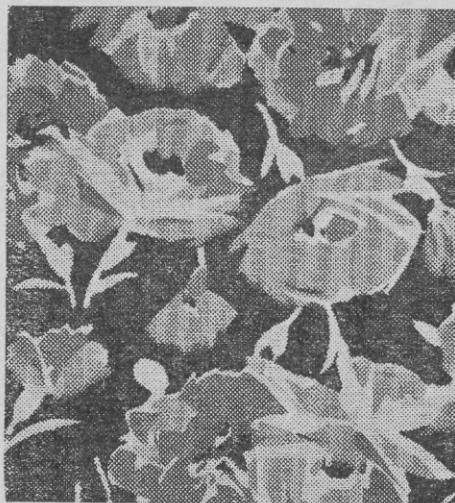
Väljaandja: O.-Ü. NOOR-EESTI KIRJASTUS.

Noor-Eesti Kirjastuse trükk Tartus, 1937.

Ilmus 17. juulil.

Klišeed A. Raba tsinkograafiast.

Kleidiriideid

suvises värvikülluses

$\frac{A}{S}$ „TEKLA“

RIIDEKAUPLUSED:

TALLINN: S. Karja 15, Pärnu 6

Haapsalu, Kuressaare, Mustvee, Narva,
Petseri, Pärnu, Rakvere, Valga, Viljandi,
Võru

Tartu Eesti Majanduse Ühisus

TARTUS, HOLMI TÄNAV 12-18

OSAKONNAD:

Tartus, Võru tän. 4 ja Söögiturg 3
Räpinas,
Pukas,
Puhjas,
Kavastu-Koosal,
Kastre-Võnnus,
Kambjas,
Lähtel,
Varal

Soodsaim ostukoht igale tarvitajale!

Laos

põllumajanduslikud-, raua-, naha-
ja koloniaalkaubad, ehitusmaterjalid
jne.

Müük suvel ja
väiksel arvul

Hind 35 senti.